

Ekonomске politike za vrijeme ratova

Ukota, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:563273>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

TEA UKOTA

EKONOMSKE POLITIKE ZA VRIJEME RATOVA

Diplomski rad

Pula, 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

TEA UKOTA

EKONOMSKE POLITIKE ZA VRIJEME RATOVA

Diplomski rad

JMBAG: 0303081113, redovita studentica

Studijski smjer: Turizam i razvoj

Predmet: Uvod u makroekonomiju (Uvod u ekonomiju 2)

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Ekonomija

Znanstvena grana: Financije

Mentor: izv.prof.dr.sc. Dean Sinković

Pula, rujan 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Tea Ukota, kandidatkinja za magistra ekonomije/poslovne ekonomije ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, **Tea Ukota** dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom „**Ekonomske politike za vrijeme ratova**“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1.	UVOD.....	1
2.	EKONOMSKA POVIJEST EUROPE.....	3
2.1.	STATUS EUROPE U SVIJETU	6
2.2.	REGULIRANI TRŽIŠNI SUSTAV	7
2.3.	RATNO GOSPODARSTVO ZA VRIJEME PRVOG SVJETSKOG RATA	9
2.3.1.	Velika Britanija	10
2.3.2.	Njemačko ratno gospodarstvo	11
2.3.3.	Ostale države Europe	12
2.4.	RATNO GOSPODARSTVO ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA.....	14
3.	NJEMAČKA ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA.....	17
3.1.	EKONOMSKO STANJE U NJEMAČKOJ POSLIJE PRVOG SVJETSKOG RATA	18
3.1.1.	Gospodarska kriza	20
3.2.	USPON ADOLFA HITLERA	21
3.2.1.	Nacionalsocijalistička njemačka radnička stranka	22
3.2.2.	Twenty Five Point Programme	23
3.3.	NJEMAČKA I DRUGI SVJETSKI RAT	25
4.	JAPAN ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA	30
4.1.	VOJNA EKSPANZIJA	30
4.2.	POHOD JAPANA NA JUGOISTOK AZIJE	32
5.	RAT U UKRAJINI	36
5.1.	INTERVENCIJA RUSIJE U UKRAJINI	36
5.2.	OSUDA ČINOVA RUSKIH POSTROJBA	37
5.3.	UKRAJINA NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA.....	40
5.3.1.	Ukrajina nakon raspada Sovjetskog Saveza	41
5.4.	ESKALACIJA RUSKO-UKRAJINSKOG SUKOBA	42
5.4.1.	Sankcije	43
6.	UTJECAJ VELIKIH SILA NA GLOBALNI POREDAK	46
6.1.	SAD I GLOBALNA MONETARNA POLITIKA	46
6.1.1.	Uništenje ruskog cjevovoda	49
6.2.	GOSPODARSKI DIV	50
7.	ZAKLJUČAK.....	52
	LITERATURA.....	54
	SAŽETAK.....	57
	SUMMARY	58

1. UVOD

Rat ne označava samo politički čin, on označava puno više od toga. Kao pravi politički instrument, rat pojedincima donosi brojne uspjehe. Temeljna definicija opisuje rat kao sukob velikih razmjera koji najviše šteti ljudima, državi i društvu. Osim što za posljedicu ima brojne ljudske žrtve, veliki negativni utjecaj ima i na ekonomske resurse.

Rat ima veliki utjecaj na tržište, toliko jak da ga u potpunosti uzdrma. U takvim situacijama nema dovoljno kapitala stoga dolazi do tiskanja novca i inflacije. Javljaju se brojni elementi ratne ekonomije, a kao javnosti poznatu, možemo izdvojiti činjenicu kako ratna ekonomija podrazumijeva i djelomičnu ili potpunu racionalizaciju svih dobara (zbog nestašica) i njihovu podjelu prema nekome ključu (primjerice, određuje se količina x robe prema pojedincu ili kućanstvu).¹

Predmet istraživanja diplomskog rada biti će ekonomske politike u ratnim vremenima gdje će se opisati njihova fiskalna ili monetarna politika. Svrha rada jest uočiti prilagodbu država na velike ekonomske zaokrete uzrokovane ratom. Također će ovaj diplomski rad kroz svojih sedam cjelina nastojati pružiti detaljniji uvid u globalni ekonomski poredak i motive svjetskih sukoba.

Sadržaj rada ponajprije će se dotaknuti ekonomske povijesti Europe koju su obilježila dva velika svjetska rata. Za Europu je dvadeseto stoljeće predstavljalo razdoblje pojave novih ekonomskih sustava na koje su utjecale društvene i gospodarske promjene. Ono što također opisuje spomenuto razdoblje jest brzi razvoj novih tehnologija i utjecaj istih na rast ekonomije.

U nastavku rada nastojati će se objasniti pojmovi poput sustava *laissez-faire* i reguliranog tržišnog sustava u sklopu gospodarske povijesti Europe. Biti će moguće uočiti veliki nesrazmjer između Zapadne Europe i skandinavskih zemalja u usporedbi sa Srednjom Europom, Istočnom Europom i Mediteranom.

Potom će se opisati ratno gospodarstvo za vrijeme Prvog svjetskog rata i posljedice istog. Spomenuti će se kako se Europom krenuo širiti protekcionizam, državni intervencionizam te regulacija tržišta, dok je sustav slobodne trgovine pao u zaborav.

¹ Gelenčer, G., LIDER: *Ratna ekonomija znači ukidanje tržišta* (20. listopada 2022.) [website] <https://lidermedia.hr/ukratko/ratna-ekonomija-znaci-ukidanje-trzista-145752> (pristupljeno: 7.8.2023).

U međuratnim godinama gospodarstvo je trpjelo brojne negativne posljedice rata što je ozbiljno narušilo međunarodni ekonomski sustav. Primjer toga su brojne europske zemlje koje su nakon rata postale financijske dužnice Sjedinjenih Američkih država.

U vrijeme Drugog svjetskog rata regulirani tržišni sustav stupio je na snagu jer je kao takav jedini mogao preživjeti napore koje je rat iziskivao.

U trećem poglavlju pružiti će se pregled ekonomske politike Njemačke za vrijeme Drugog svjetskog rata. Iznijeti će se utjecaj globalne krize koja je započela u New Yorku te tada ozbiljno narušila situaciju u Njemačkoj.

U četvrtom poglavlju pružiti će se pregled ekonomske povezanosti Japana sa europskim državama nakon ulaska u Drugi svjetski rat. Prikazati će se težnja Japana za ekspanzijom ka jugoistočnoj Aziji te će se istražiti rezultat te politike.

Zadnji dio ovog rada dotaknuti će se aktualnog primjera modernog sukoba između Rusije i Ukrajine te će se razmotriti utjecaj i povezanost SAD-a sa povijesnim događajima koji su snažno utjecali na svjetsku ekonomiju.

2. EKONOMSKA POVIJEST EUROPE

Mnogi autori dvadeseto stoljeće opisuju kao najkatastrofalnije razdoblje u povijesti svijeta. Karakteriziraju ga dva velika svjetska rata, militarizacija društva te ubrzan razvoj tehnologije i komunikacijskih sustava. Sa druge strane, isto je razdoblje Europi donijelo radikalno pozitivne promjene. Kvaliteta ljudskog života se poboljšala te je u usporedbi sa stoljećem prije bilo moguće proizvesti više dobara i usluga, hrane i potrepština dok su obrazovne i zdravstvene usluge postupno poprimile moderan oblik.

Mjesečna obiteljska potrošnja naglo se povećala, što potvrđuje primjer talijanske četveročlane obitelji čija je potrošnja 1890-ih godina iznosila 180 dolara, a sto godina kasnije 1600 dolara.² Životni vijek ljudi se produžio, dok su se brojke stope smrtnosti naglo smanjile što je za posljedicu imalo povećanje stanovništva u Europi. Istodobno, to je stanovništvo bivalo sve obrazovanije zahvaljujući mogućnostima i vremenu provedenom školujući se.

Nažalost, značajan dio pozitivnih promjena u prvoj polovici 20. stoljeća zasjenila su ratna zbivanja tog vremena. Dva velika svjetska rata koštala su života pedeset do šezdeset milijuna europskih stanovnika. Posljedice su bile ekonomski i društveni krah, uzrokovan depresijom i hiperinflacijom. Ta su neugodna vremena pokrenula brojne poslijeratne promjene unutar društva i ekonomije. Nastojala su se stabilizirati međunarodna financijska tržišta, otvarala su se nova radna mjesta, stanovništvo je postalo poduzetnije te je postupno bivalo moguće dostići konstruktivne ekonomske ciljeve.

Prioritet tih ciljeva je bio ekonomski rast kojeg su potpomagale nove intervencije i regulative.

Na početku se nastojalo potaknuti rast putem tržišnog automatizma³, no ubrzo se prešlo na ekonomske mjere zasnovane na korekciji tržišta koje su za cilj imale društvenu dobrobit. Ostale države koje su bile slabije razvijene prepustile su se ekonomskim pothvatima akumuliranja kapitala i investicijama koji bi za rezultat imali brzi ekonomski razvoj.

² Berend, I. T. (2010), *Ekonomska povijest Europe Dvadesetog stoljeća*, str. 1, MATE D.O.O., Zagreb

³ Ibidem, str. 5

Određnice ratnog gospodarstva proizašle su iz novonastalih regulacija te se shodno tome kao prioritetni zadatak nastojalo regulirati tržište u desetljećima kada nije bilo rata. Autoritarni režimi, primjerice mediteranske zemlje (Italija), otišle su korak dalje sa ekonomskim dirizmom stvarajući državne sektore te ekonomske ciljeve koje je trebalo postići državnim planiranjem i pomaganjem.⁴ U regijama Rusije, Istočne i Srednje Europe ukinuta su privatna vlasništva kao i slobodne tržišne vrijednosti. Uveden je sustav centralnog planiranja i brze industrijalizacije čiji je cilj bio postizanje pune razvijenosti tih zemalja.

Kada režim koji je zračio neovisnošću nije zadovoljavao nacionalne okvire, nadogradio se pomoću diktirane ekonomske suradnje. Primjer za ovu vrstu suradnje jest Savjet za ekonomsku pomoć razvijen od strane nekoliko centralno planiranih gospodarstava pod vodstvom sovjeta. Iako su isprva ove odluke doprinosile ekonomskom rastu, sa vremenom se uvidjelo kako se ne mogu prilagoditi novoj tehnološkoj revoluciji i globalizaciji gospodarstva na svjetskoj razini. Iz tih razloga ovaj režim nije opstao.

No, Zapadnoeuropske zemlje uspješno su preuzele pokoji element iz tog režima. Primjerice, uveli su se novi međunarodni trgovinski i monetarni sporazumi uz pomoć kojih su se uspjele izbjeći pretjerane cikličke oscilacije. Uz takva nastojanja i stroge regulacije bilo je moguće razviti državne sektore komunikacije, industrije i transporta. Osnovica tih promjena bila je uvođenje poreza te izgradnja moćnog socijalnog sustava koji je pružio zdravstvene i obrazovne usluge, osiguranje, godišnje odmore, mirovine i porodiljne dopuste. Uz prava građana na zaposlenost i socijalnu sigurnost, život čovjeka se krenuo poboljšavati. Povećanjem potrošnje i osnaživanjem domaćih tržišta bilo je moguće ostvariti bolju suradnju između zaposlenika i poslodavaca što je dovelo do jačanja pozicije radnih sindikata.

Sve poduzete ekonomske odluke morale su biti u ritmu sa situacijom na tržištu. Poduzeća koja su bila pod državnim vlasništvom mogla su se ponašati kao privatna. Koristili su se tržišni poticaji koji su potpomogli planirane uspjehe. Sljedeći korak za države zapadne Europe bila je odluka za integraciju u europsku zonu slobodnog tržišta.⁵ Taj se sustav temeljio na demokratskim načelima. Stvorila se carinska i ekonomska unija koja se povezala eurom, zajedničkom valutom kao i zajedničkom

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem

središnjom bankom. Isprva je uniju sačinjavalo 6 država, dok je 2004. godine u svoj krug ubrajala već dvadeset i pet zemalja.⁶

Preobrazbom europskog gospodarstva potaknuo se ekonomski rast i razvoj uz promjene strukturnog i regionalnog karaktera, odnosno preusmjeravanjem sa industrijsko agrarnih sektora na komunikacijske sektore. Europa se korak po korak sve više razvijala. Skandinavske zemlje su u razdoblju od 1870.-te do 1930.-te godine zabilježile snažni ekonomski napredak, a ubrzo nakon njih i zemlje Mediterana.

Zemlje istočne i srednje Europe nisu se uspjele prilagoditi ekonomskom napretku svojih susjeda. Uz pratnju izolacije, pokušaj ubrzane industrijalizacije nije doživio uspjeh zbog krutog netržišnog gospodarstva. Rezultat toga bila je tehnološka zaostalost tih zemalja. Razlika između razvijenog Zapada i nerazvijenog Istoka postajala je sve veća i veća.

Ove su se promjene događale u razdoblju između 1914. i 1973. godine. Pred sam kraj stoljeća započele su značajne promjene na europskoj političkoj razini. Istovremeno, započela je svjetska globalizacija, a zajedno sa njenim dolaskom nestala je čovjekova vjera u mogućnost upravljanja povijesnim trendovima. Pesimizam se pojavio nakon neuspjelih pokušaja upravljanja poviješću, strogih režima te nehumanih činova u ime mira. Naposljetku je diljem Europe nastupila gospodarska doktrina laissez-fairea koja je podrazumijevala potpunu slobodu konkurencije te neuplitanje države u pitanja ekonomije.

Europa je bila primorana prilagoditi se novim izazovima tehnološko-komunikacijske revolucije i novim ekonomskim pojavama uzrokovanih globalizacijom.

Ekonomski razvoj, koji su ranije predvodila nacionalna gospodarstva došao je u ruke multinacionalnih kompanija. Njihovim dolaskom došlo je do preraspodjele rada diljem zemlje. Tehnološka revolucija veliki je vjetar u leđa dobila upravo od inozemnih izravnih ulaganja, financijskih transakcija i bankovnih pozajmljivanja.

Smatra se kako se Europa uspjela dobro prilagoditi novonastaloj situaciji. Tome je pridonio i sam koncept suradnje unutar Europske Unije.

⁶ Ibidem

Na početku se ekonomski sustav Europe temeljio na međusobnoj suradnji, no ubrzo se među vodećim državama stvorilo rivalstvo te je započeo postupak kolonizacije. Velika Britanija na taj je način sebi osigurala „kraljevstvo“ od preko 340 milijuna pojedinaca. Ostale zapadnoeuropske zemlje također su izgradile veliki uspjeh u tom naumu. Primjerice, Francuska je posjedovala kolonije u Aziji, Africi i regiji Pacifika. U Africi je velik dio teritorija bio pod belgijskom kontrolom, dok je Nizozemska upravljala velikim područjem Azije.

Sam industrijski kapitalizam dao je još veći zamah kolonijalizmu koji je bio prožet željom za profitom, a ubrzo je bio prozvan imperijalizmom. Tu novu fazu opisivali su kao „izgradnju carstva“ te su zbog želje za ostvarenjem spomenutog proizvodili više oružja, zauzimali poljoprivredna područja širom svijeta, poticali militarizaciju te bili okruženi ratnom ugrozom.

Rosa Luxemburg, u svojim je navodima tvrdila kako je kapitalizmu potreban „treći lik“ jer se ne može ostvariti bez dodatnih tržišta, sirovina i radnih resursa. Pod takozvanim „trećim likom“ misli se na poljoprivredne periferije koje su kasnije prozване „trećim svijetom“.⁷

Kapitalizam je zajedno sa svojim snažnim gospodarskim i političkim motivima utjecao na izgradnju carstva kojeg su predvodile velike gospodarske sile tog vremena.

2.1. STATUS EUROPE U SVIJETU

Devetnaesto stoljeće za Zapadnu je Europu bilo vrlo pogodno. Istočnoj i Južnoj Europi gospodarski je rast išao malo sporije, dok je Zapadna Europa ostvarila tri puta veći dohodak nego prethodnih godina. Europska ekonomija je početkom dvadesetog stoljeća ostvarivala gotovo polovicu ukupnog svjetskog bruto domaćeg proizvoda u iznosu od 46%, što je 41% svjetskog BDP-a po glavi stanovnika.⁸

Do sredine dvadesetog stoljeća SAD, Australija, Kanada i Novi Zeland zajedno su povećali vlastiti BDP i ekonomski uspjeli nadmašiti Europu.

Na sliku ekonomskog rasta i razvoja snažno je utjecala industrijalizacija. Do dvadesetog stoljeća većina je stanovništva bila zaposlena u poljoprivredi, uz iznimku

⁷ Ibidem

⁸ Ibidem, str. 20

Britanije čije se stanovništvo oduvijek u manjini bavilo poljoprivrednim djelatnostima.⁹ U Njemačkoj i Francuskoj u razdoblju od 1860. do 1870. godine 50% stanovništva se bavilo poljoprivredom, u Skandinaviji 70% stanovništva, u Rusiji 90% te u Japanu 60%.¹⁰

Što se tiče industrijske proizvodnje, početkom dvadesetog stoljeća Njemačka, Francuska i Velika Britanija bile su vodeće države po ovom pitanju. Velika je Britanija bila vodeći izvoznik tekstila u svijetu, a zajedno sa ostale dvije spomenute države imala je u suvlasništvu više od pola svjetskog izvoza hrane i sirovina.¹¹ Na taj je način Europa došla do pozicije središta globalnog gospodarstva početkom dvadesetog stoljeća.

Osim trgovinom, Europa se bavila i bankarstvom. U devetnaestom stoljeću isporučila je više od četrdeset milijardi dolara bankovnih pozajmica, što je tada iznosilo 90 posto ukupnog međunarodnog izvoza kapitala.¹²

2.2. REGULIRANI TRŽIŠNI SUSTAV

Slabljenjem *laissez-faire* sustava nakon Prvog svjetskog rata nastupilo je novo razdoblje na koje su snažno utjecale prethodne ratne godine. Socijaliziranom proizvodnjom u ratnim uvjetima uspjeli su se postići puno veći prihodi od onih postignutih u vremenima mira. Interesi privatnog karaktera nisu se uvijek podudarali sa boljitkom društva u cjelini.

Prvi svjetski rat bio je prijelomna točka između dva stoljeća, a sam po sebi potaknuo je pad sustava *laissez-faire*. Iz Njemačke je krenula težnja ka reguliranju ratnog gospodarstva, pa su samim time sve zemlje u sukobu odustale od stvaranja međunarodnog ekonomskog sustava i djelovale same za sebe. 30-ih godina dvadesetog stoljeća započelo je razdoblje Velike depresije kada su intervencije od strane država dobile veliku važnost. Naznake Drugog svjetskog rata polučile su brojne promjene i pripreme za rat, stoga je ratno gospodarstvo bio ključan alat za rješavanje velikih ekonomskih napora. Nastupilo je razdoblje reguliranog tržišnog gospodarstva.

⁹ Ibidem

¹⁰ Ibidem

¹¹ Ibidem

¹² Ibidem

Smatra se kako je devetnaesto stoljeće imalo svoje uporište u zlatnom standardu, a taj je sustav doživio krah ulaskom u dvadeseto stoljeće. Zlatni standard predstavljao je monetarni sustav u kojem novac u optjecaju ima fiksno pokriće u zlatu. S obzirom na veličinu i važnost Britanskog Carstva i SAD-a, upravo su zlatni standardi u ovim gospodarstvima imali najveći utjecaj na svijet. Britanija je ovakav monetarni sustav službeno uvela 1821., a SAD 1900. godine, iako se može reći da je SAD neslužbeno bio na zlatnom standardu od 1834. godine, kada je donesena odluka o fiksnoj cijeni jedne unce zlata, koja je iznosila 20,67 dolara.¹³ Dolaskom Velike depresije napustio se zlatni standard zbog rapidnog rasta nezaposlenosti i bijede. Stanovništvo je krenulo povlačiti novac u obliku zlata iz banaka iz straha da će te iste banke propasti. To je rezultiralo velikim odljevima zlata iz državnih trezora što je dovelo države u opasnost od gubitka zlata. Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države donijele su odluku o nemogućnosti zamjene novca za zlato.

Državnom kontrolom i uplitanjem u tržišta nastojalo se zaštititi čovjeka, proizvodnju i prirodu. Istodobno, samoregulirajući sustav počeo je slabiti kao i ekonomski snažni pojedinci koji su svoj uspjeh dugovali laissez-faireu. Mnogi su narodi bili primorani trpjeti negativne posljedice slobodne trgovine, poput nezaposlenosti i neizvjesnosti. Iz tih su razloga osmišljene carinske tarife kao i središnje banke koje su za zadaću imale sprječavanje destruktivnih učinaka laissez-fairea.

Kao što je prethodno spomenuto, dolazak Velike depresije označavao je početak kraja laissez-faire sustava. Jedna od posljedica depresije bila je nestašica žita koja je naškodila mnogim europskim zemljama. Jedino se Njemačka uspjela zaštititi carinama te sustavom socijalnog osiguranja, dok je to za ostale europske zemlje pogođene krizom značilo veliko zaostajanje u usporedbi sa Zapadom.

Od europskih država, Njemačka je odlučila uvesti carine na industrijske i poljoprivredne proizvode, a iste te carine kroz godine su se povisile. 1902. godina sa sobom je donijela visoku opću tarifu kojom se nastojalo zaštititi gotova poljoprivredna i industrijska dobra. Ubrzo su se zaštitne carine proširile diljem kontinenta. Italija, Francuska i Švicarska pridružile su se Njemačkoj.

¹³ Centar zlata; „Što je zlatni standard i zašto je napušten“ [website] <https://www.centarzlata.com/zlatni-standard/> (pristupljeno: 27.9.2023)

Rusija je provodila najveću zaštitu na cijelom kontinentu, a krajem 19. stoljeća ti su iznosi naglo porasli. Velika Britanija, Danska i Nizozemska bile su jedine države koje su ostale vjerne sustavu slobodne trgovine.

Neindustrijalizirane zemlje okrenule su se, pored carina, državnom intervencionizmu. Državnim subvencijama nastojalo se ojačati industrijalizaciju u Mađarskoj, Rusiji, Bugarskoj i Rumunjskoj.

Usporedno sa europskim zemljama, SAD su sa uvođenjem carina započele davne 1816. godine. Isprva su iznosi carina bili umjereni, no novi carinski zakoni kroz godine su taj iznos povećali. McKinleyev zakon i Dingleyjeva tarifa jedni su od najvažnijih carinskih zakona uvedenih krajem 19. stoljeća.¹⁴ Carine su se putem spomenutih mjera povisile na 57 posto vrijednosti uvezenih dobara. Takve mjere su između ostalog pridonijele tome da se ekonomija SAD-a do sredine dvadesetog stoljeća razvije u najjaču na svijetu.

2.3. RATNO GOSPODARSTVO ZA VRIJEME PRVOG SVJETSKOG RATA

Politika zaštite proizvodnje od inozemne konkurencije putem carina i kvota zove se protekcionizam.¹⁵ Za vrijeme Prvog svjetskog rata protekcionizam je ojačao. Ratno gospodarstvo podrazumijevalo je strogo upravljanje i regulacije države. Isto tako, moralo je izražavati neovisnost kada u pitanje dođe vjerodostojnost ponude uvoznih dobara. Učinak države u vrijeme rata dobio je posve novi značaj. Uvedene su regulacije hrane i sirovina uz visok stupanj provjera strateških dobara. Osim toga, pod državnom kontrolom bila je i ratna opskrba, dobavljači te poljoprivredna djelatnost.

¹⁴ Berend, I. T. (2010), *Ekonomika povijest Europe Dvadesetog stoljeća*, str. 46, MATE D.O.O., Zagreb

¹⁵ Wikipedija - suradnici, "Protekcionizam," Wikipedija, Slobodna enciklopedija, [website] <https://hr.wikipedia.org/wiki/Protekcionizam> (pristupljeno: 23.8.2023).

2.3.1. Velika Britanija

Početak dvadesetog stoljeća, Velika je Britanija započela napuštanje dugo obožavanog sustava *laissez-faire*. Učinila je to uz uspostavu kontrole nad trgovinom i proizvodnjom, a uz pomoć Ratnog ureda je kupovala na slobodnom tržištu. Vlada je nastojala regulirati privatno poduzetništvo, no ubrzo se javila potreba za fizičkom kontrolom. Zakonom o obrani kraljevstva (1915.) omogućilo se preuzimanje tvornica koje proizvode vojnu opremu. U isto to vrijeme, Riznični sporazum je nastojao osigurati tržište rada u ratnim vremenima na način da se ograniče određene radničke slobode u dogovoru sa sindikatima.¹⁶

Vlada je vrlo brzo uz pomoć zakona dobila potpunu kontrolu i vlasništvo nad proizvodnjom vojne opreme. Ministarstvo za vojnu opremu, osnovano 1915. godine, rukovodilo je sa 250 tvornica u državnom vlasništvu, u kojima je bilo zaposleno 2 milijuna radnika. Uz to, kontroliralo je dodatnih 20.000 tvornica te ostala privatna poduzeća sa 1,4 milijuna zaposlenika.¹⁷

Država je nadzirala i rudnike, te određivala investicije i ponudu. Preuzela je i željeznice, pa je vozarina bila definirana od strane Željezničkog izvršnog odbora. Slična je situacija bila i sa brodarstvom.

Država se ubrzo uključila i u kontrolu hrane i prehrambenih sirovina, a najbolji primjer za to jest prebacivanje veleprodajnih i klaoničkih kompanija u državno vlasništvo. Godine 1917. cijene mesa, pšenice i šećera spale su pod kontrolu države.

Osnivanjem Odbora za kontrolu pamuka došlo je do racioniranja, tj. vršila se kontrola nad proizvodnjom pamuka. Širi pojam racioniranja uključuje administrativne raspodjele sirovina i sredstava za život radi prilagođavanja potrošnje nedovoljnoj proizvodnji te zaštite potrošača od špekulativnoga dizanja cijena. Primjenjuje se kao nužna mjera u izvanrednim prilikama rata, poslijeratne obnove gospodarstva, za vrijeme kriza, blokada, te većih elementarnih nepogoda. Zbog negativnog djelovanja na razvoj proizvodnje i prometa, racioniranje u pravilu ne traje dugo.¹⁸ Još jedan primjer državne intervencije je Odjel koji se bavio proizvodnjom hrane te je osiguravao gnojivo i vozila,

¹⁶ Berend, I. T. (2010), *Ekonomika povijest Europe Dvadesetog stoljeća*, str. 47, MATE D.O.O., Zagreb

¹⁷ Ibidem, str. 48

¹⁸ racioniranje. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. [website] <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51374> (pristupljeno: 23.8.2023).

pa tako i radnike koji su bili ratni zarobljenici. Pri kraju rata država je na domaće tržište donosila preko 80 posto hrane kupovanjem uvoznih proizvoda i sirovina.

U Velikoj Britaniji trgovina je bila najviše pogođena, a sukladno tome ograničila se industrijska proizvodnja. Britanija je u godinama prije rata bila vodeća država po pitanju inozemnih investicija i vodeća financijska sila. Za vrijeme ratnih godina njen se status u određenoj mjeri promijenio.

Država je financirala ratno gospodarstvo obilježeno spomenutim proizvodnim, trgovačkim i industrijskim promjenama. Porezi i prihodi povećali su se za više od dva puta za vrijeme rata. No, ratni prihodi za to vrijeme nisu uspjeli nadići troškove ratnih potreba. U godinama rata, ukupni ratni proračunski deficit narastao je iznad 7 milijardi funta.¹⁹ Vlada je bila primorana to nadoknaditi uzajmljivanjem, koje je naspram razine štednje prije rata, bilo veće za tri puta. Zbog toga je bilo nemoguće zaobići inflatorno financiranje.

2.3.2. Njemačko ratno gospodarstvo

Njemačka je za vrijeme prvog svjetskog rata, može se reći, uvela novi ekonomski model. Vodila je ratnu ekonomiju koja je bila impresivno složena i centralizirana. Odmah po početku rata osnovao se KRA (Kriegsrohstoffabteilung).²⁰ Nakon što su se krajem 1914. godine ukinule slobodne tržišne cijene, procjena tržišne vrijednosti došla je pod nadzor KRA. On je odlučivao o cijenama, materijalima te proizvodio zamjenske proizvode. Neki od novih rezultirajućih proizvoda bili su sintetska guma, rajon, puževa sintetska mast te kava od žireva.²¹ Već pred kraj Prvog svjetskog rata, KRA je pod svojom kontrolom imao dvanaestak korporacija koje su svoje proizvode nudile na tržištu. 1916. godine u Njemačkoj su osnovali poseban ured koji je regulirao i racionirao ponudu hrane.

U ljeto 1916. godine uveden je posve novi način planiranja - Hindenburgov program. Tim se programom, osim što se uvela mobilizacija rada, također nastojala povisiti ratna proizvodnja. Već u zimskim mjesecima iste godine posebnim se zakonom mobiliziralo

¹⁹ Berend, I. T. (2010), *Ekonomika povijest Europe Dvadesetog stoljeća*, str. 48, MATE D.O.O., Zagreb

²⁰ Ibidem

²¹ Ibidem, str. 49

sve muškarce od sedamnaest do šezdeset godina starosti. Također su sva poduzeća koja su imala najmanje pedeset djelatnika uvela radničke odbore.

U tom periodu osnovan je i Vrhovni ratni ured u sklopu pruskog Ministarstva rata kojim je upravljala Vrhovna vojna komanda. Ona je u potpunosti militarizirala njemačko gospodarstvo te preuzela kompletnu kontrolu nad industrijom.²² Taj je ured također provodio prisilno karteliziranje²³ uz pomoć kojega je zatvarao tvrtke koje su bile neefikasne te se bavio preusmjeravanjem industrijskih grana. Zbog toga se broj poduzeća koja su bila ovisna o civilnoj potrošnji izrazito smanjio.

Rat se financirao kroz zajmove, kratkoročne državne dugove te povećane poreze. Navedenim načinima nastojalo se pokriti troškove koje je rat prouzročivao. Ipak, na kraju se odlučilo financiranje rata potpomognuti tiskanjem papirnato novca što je za rezultat imalo porast inflacije i povećanje cijena.

2.3.3. Ostale države Europe

Ratno gospodarstvo provodilo se i u ostalim državama Europe. Na primjeru Francuske mogu se izdvojiti poduzeća koja su osiguravala ratnu opskrbu. Slično kao što je bio slučaj u Njemačkoj, Francuska je također osnovala ministarstvo za ratnu proizvodnju koje je djelovalo samostalno te upravljalo državnim gospodarstvom. Austrougarsku ratnu proizvodnju kontrolirala je vojska.

Brojni učinci rata kao i ekonomski sustav koji su proizašli iz ratnih vremena uvelike su utjecali na međuratno gospodarstvo. Rat je za sobom ostavio velike ljudske žrtve, a istodobno je smanjio stopu nataliteta što je rezultiralo ogromnim opadanjem broja stanovnika. Španjolska gripa koja se pojavila za vrijeme rata te trajala i nakon njegova završetka samo je pospješila gubitak stanovništva. Države poput Francuske, Belgije, Srbije, Poljske i Rusije pretrpjele su velika fizička oštećenja. U Belgiji je stradao veći postotak stambenog kapitala, dok je Francuska nakon ratnih godina imala velike dugove i teritorijalne gubitke. Iako je prije rata imala status financijskog vjerovnika, Prvi svjetski rat ju je iscrpio te je na kraju bila primorana vratiti dug SAD-u i Velikoj

²² Ibidem

²³ Ibidem

Britaniji. Što se tiče francuske proizvodnje sirovog željeza i ugljena za vrijeme rata, ona se smanjila za oko 50 posto te je povratak na staro trajao sve do 1924. godine.²⁴

Njemačkoj je Versajski ugovor oduzeo 15 posto obradive zemlje, 75 posto željezne rude i 26 posto resursa ugljena stoga ne čudi podatak da je pretrpjela prehrambenu krizu.²⁵ Također je izgubila velik dio trgovačke flote kao i željezničkog portfelja, ukupnu ratnu mornaricu, te sve međunarodne investicije.

Proizvodnja svih država jako se smanjila te se nije mogla usporediti sa stanjem prije rata. U prvom djelu poslijeratnog razdoblja javljale su se određene negativne posljedice. Ona najopasnija po ekonomiju i stanovništvo bila je prekomjerna inflacija uzrokovana financiranjem ratnog gospodarstva, stvaranjem velikih dugova i padom proizvodnje. Hiperinflacija je pogodila Njemačku, Italiju, Austriju, Poljsku i Mađarsku. Njemačka je ipak bila najjače pogođena, što dokazuje slučaj iz studenog 1923.godine kada je dostignut astronomski tečaj od 4,2 milijarde maraka za 1 dolar.²⁶ Započelo je ekspresno tiskanje papirnatog novca koji je ubrzo postao bezvrijedan, a stanovništvo se vratilo na najstariji način trgovanja - trampu. Vrijednost novca u drugim državama također je sve više opadala.

Neke od zemalja koje su za vrijeme rata bile neutralne, naposljetku su imale snažnije gospodarstvo i veće dohotke pa su samim time povećale svoj BDP (Španjolska, Nizozemska, Švicarska i Norveška). No mnoge su zemlje u određenoj mjeri pretrpjele negativne posljedice rata. Kontinentom je zavladao suparništvo te fundamentalni nacionalizam. Pobjednici i gubitnici razlikovali su se u svojim pogledima na novonastalu situaciju. Posebno su se izdvajale dvije države čije je neslaganje nadilazilo bilo koji pokušaj međusobnog uvažavanja. Versajskim ugovorom Njemačka je bila dužna isplatiti Francuskoj ratnu štetu, a iznos odštete definirala je Reparacijska komisija. Iznos reparacijske obaveze koju je pod pritiskom Francuske odredila Reparacijska komisija bio je enorman te je iznosio 33 milijarde dolara.²⁷

Također, Francuska je nastojala ugroziti Austrougarsku jer ju je smatrala najbližom saveznicom Njemačke. Pravo na samoodređenje omogućilo je francusku zloupotrebu istog te ostvarenje vizije tadašnjeg francuskog premijera G. Clemenceaua. Rezultat te

²⁴ Ibidem

²⁵ Ibidem

²⁶ Ibidem

²⁷ Ibidem

politike bio je raspad Austrougarske na Austriju, Mađarsku i Češku. Rumunjska je prisvajanjem Transilvanije povećala svoj teritorij, dok je novoosnovana Jugoslavija pod sobom brojila Hrvatsku, Sloveniju, Vojvodinu, BiH, Crnu Goru, Makedoniju i Srbiju. Promjene su se odvale i u Rusiji i u Poljskoj te je opisana preraspodjela država rezultirala povećanjem broja granica na 38 novih neovisnih država prije Drugog svjetskog rata.

Gledano unazad, jasno je kako zapravo poslijeratni mir nije predstavljao ništa drugo nego "pauzu" između dva svjetska rata. Porastom broja granica, rastao je i nacionalizam. Austrija je zahtijevala spajanje sa Njemačkom, dok se među ostalim državama sve više osjećalo neprijateljstvo među nacijama jer su novonastale države za stanovništvo predstavljale neprirodne strukture. Uslijedilo je doba velikog nezadovoljstva i želje za strukturalnim promjenama. Pokretale su se revolucije širom Europe, a uspjele su jedino u Rusiji. U Njemačkoj se 1919.-te godine osnovala Njemačka radnička stranka. Dvije godine kasnije preimenovana je u Nationalsocijalističku radničku stranku na čijem je čelu bio Adolf Hitler.

2.4. RATNO GOSPODARSTVO ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA

Drugi je svjetski rat započeo u jesen 1939.-e godine, a svoj je vrhunac doživio 1941. godine za vrijeme napada Njemačke na Sovjetski Savez. Ratnu proizvodnju naglo su pojačale ratne godine, iako je ona u međuratnim godinama također polako rasla. Njemačka, Sovjetski savez i Velika Britanija bile su glavne države koje su vodile rat. Njemačka isprva nije imala mobilizirano gospodarstvo te joj je takva ekonomska strategija omogućila okupiranje zapadnih zemalja i pobjedu u nekoliko bitaka do ljeta 1941. godine. Nakon tog razdoblja započela je potpuna mobilizacija, a zajedno sa njom povećala se industrijska proizvodnja kao i proizvodnja oružja. Njemačka je zaposjela većinu Europe te je povezala u ratno gospodarstvo što je značilo da je koristila tvornice i resurse okolnih europskih zemalja za ratne ciljeve. Ratnoj proizvodnji najviše su doprinosili zapadni teritoriji koji su bili pod njemačkom opsadom i koji su osiguravali najveći postotak sirovina. Također su i države koje su bile neutralne, primjerice Švicarska i Švedska, krenule proizvoditi više. Za vrijeme rata povećala se vrijednost trgovine i izvoza između Švedske i Njemačke.

Njemački nacistički ratni ekonomski sustav proširio se gotovo cijelim kontinentom nakon dvije godine rata. Nacistička administracija vodila je gospodarstva okupiranih područja. Države saveznice sudjelovale su u njemačkom ratnom gospodarstvu vođene sopstvenom upravom. Primjerice, u Mađarskoj su bili uvedeni programi proizvodnje naoružanja, tenkova i zrakoplova koji su isprva bili pod mađarskom vlašću, ali su kasnije pripali njemačkom gospodarstvu.²⁸ Državnom su kontrolom postavljena energetska ograničenja kao i racioniranje dobara, a tržišta više nisu mogla biti slobodna. Za vrijeme rata, Mađarska je bila dužna isporučivati Njemačkoj fiksnu količinu poljoprivrednih proizvoda izračunatu s obzirom na neto dohodak sa svakog jutra obradive zemlje.²⁹ Osnutkom posebne institucije, Ureda za kontrolu cijena, država je bila u mogućnosti nadgledati ratne izdatke i određivati cijene, a širem zemlje racionirali su se svi bitniji prehrambeni proizvodi poput brašna, kruha, mlijeka i sl. Državna je uloga u financiranju postala još važnija onda kada je veći dio isporuka Njemačkoj ostao neplaćen. U Mađarskoj su se tijekom ratnih godina u velikoj mjeri povisili ratni i proračunski rashodi zbog čega se, sa ciljem nadoknade istih, pokrenulo inflatorno financiranje.

Sve zemlje koje su sudjelovale u ratu morale su žrtvovati svoju ekonomiju. Sovjetski Savez ostao je bez važnijih zapadnih područja te je sam po sebi morao podnositi teške posljedice rata. Industrije koje su proizvodile oružje proizvodile su dvostruko više tijekom ratnih godina, dok se sa druge strane proizvodilo puno manje industrijskih dobara namijenjenih potrošačima. Što se Velike Britanije tiče, svojom je ratnom proizvodnjom prednjačila pred ostalim državama Europe. Isticala se po proizvodnji sirovina poput aluminija i željezne rude, proizvodnji aviona, proizvodnji oružja i tenkova.

Rat je sam po sebi bio veliki izazov za ekonomiju svih sudionika te je regulacija tržišta bila od neizmjerne važnosti. Neke od glavnih odrednica reguliranih tržišnih sustava, iako su se razlikovali u političkom i društvenom pogledu, bile su kontrolirane i regulirane tržišne cijene. Također se značaj financijske politike smanjio jer se nastojalo kontrolu održati fizičkim pristupom. Sve informacije i važne odluke morale su biti centralizirane. Osnivala su se razna ministarstva sa vlastitim ulogama, a zadaća im je bila nadgledanje ratne proizvodnje kao i preraspodjela zaposlenog stanovništva.

²⁸ Ibidem

²⁹ Ibidem

Državnim aparatom nadgledala se proizvodnja kao i opskrba sirovinama. Kako bi se ispunili zahtjevi koje je ratno stanje postavljalo, moralo se upotrijebiti razne vrste planiranja. Primjerice, isprva je program Harrogate za cilj odabrao proizvoditi 2500 aviona mjesečno početkom 1940.-e godine. Taj je program zasjenio Program Hennessy koji je iziskivao bržu proizvodnju te je potom Bombarderski program sa kraja 1941. godine kao prioritet postavio proizvodnju teških bombardera.³⁰

Vlada je postala toliko moćna da je upravljala gotovo svime, a 1942. godine poduzela je radikalne mjere ograničenja kućanske i civilne potrošnje. Od presudne su važnosti bila državna reguliranja u sektoru poljoprivrede kako bi se osigurale dovoljne količine hrane. Velika je Britanija u godinama prije rata uvelike ovisila o uvozu hrane, stoga je dobro planiranje tokom ratnih godina bilo neizostavno. Nastojalo se pod svaku cijenu pozornost usmjeriti na uzgajanje poljoprivrednih kultura umjesto oslanjanja na stočarstvo. Državnim regulacijama i određivanjem cijena poboljšala se proizvodnja hrane.

Neizbježna je bila kreacija posebne financijske politike gdje su državne regulacije, subvencije te ratna proizvodnja predstavljali veliki trošak za države. Kako bi se izbjegla hiperinflacija, države su morale kontrolirati cijene kao i racionirati proizvode. Izdaci koje je rat prouzrokovao narasli su za šest puta od početka do kraja ratnih godina što je uzrokovalo rast poreznih prihoda koji su uspijevali nadoknaditi više od pola ratnih troškova. Nužna financijska sredstva osiguravala su se kreditima i uzajmljivanjima od SAD-a i Commonwealtha.³¹

U Europi se, uzrokovan ratovima, rodio regulirani tržišni sustav koji je predstavljao novi ekonomski model. Zlatni standard, slobodna trgovina i samoregulirajući tržišni sustav pali su u zaborav. Sve su europske države težile samodovoljnosti i što snažnijem ratnom gospodarstvu.

³⁰ Ibidem

³¹ Ibidem

3. NJEMAČKA ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA

Njemačka je proživjela brojne promjene sa početka Prvog svjetskog rata pa sve do kraja Drugog svjetskog rata. Nadalje su u tablici opisani najvažniji događaji koji su utjecali na ekonomsku politiku Njemačke.

Tablica 1.

1914.-1918.	Prvi svjetski rat. Ekonomija pati radi blokada Velike Britanije. (uvoz i izvoz ograničeni)
1918.	Njemačka poražena, potpisuje primirje.
1919.	Versajski ugovor. Njemačka gubi kolonije i zemlju, plaća enormne iznose kao kaznu.
1923.	Prva pojava hiperinflacije, kolaps domaće valute.
1929.	Velika gospodarska kriza. Nezaposlenost doseže nevjerovatnih 30%. Plaćena 1/8 ratnog duga.
1933.	Hitler postaje kancelar, uvodi politiku poboljšanja ekonomije nacističke Njemačke. Povećanje realnih plaća za 10.9%.
1934.	Proglašen Treći Reich.
1934/35. - 1937/38.	Privatizacija velikog broja firmi uključujući banke, željeznice, brodogradilišta te brojne druge velike tvrtke. Značajan rast BDP-a.
1936.	10% BNP-a ide u vojne svrhe, najviše od svih zemalja u Europi.
1939.	Početak Drugog svjetskog rata. Velika Britanija blokira Njemačku i tako ozbiljno ograničava njen pristup svjetskom tržištu. Nezaposlenost pada sa 6 miliona u 1933. na 300,000.
1942.	Sve više i više resursa troši na "izgubljeni" rat.
1943.	"Ratna ekonomija" sa Albertom Speerom na čelu
1944.	Gotovo cijela Njemačka ekonomija usmjerena u vojne svrhe. Neprijateljske bombe velikom brzinom uništavaju preostale tvornice i gradove, što će u konačnici dovesti do samog pada Njemačke.
1945.	Hitler počinuo samoubojstvo. Njemačka poražena. Kraj Drugog svjetskog rata.
1950.	Početak oporavka Njemačke

Izvor: Marović, D. (2016). 'EKONOMSKA POLITIKA NJEMAČKE U DRUGOM SVJETSKOM RATU : završni rad', Završni rad, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, citirano: 08.09.2023., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:192229>

3.1. EKONOMSKO STANJE U NJEMAČKOJ POSLIJE PRVOG SVJETSKOG RATA

Hiperinflacija je u Njemačkoj trajala tri godine (1921. - 1924.), a pojavila se kao rezultat velike političke nestabilnosti. Hiperinflaciju opisuje situacija kada cijene naglo i nekontrolirano rastu, a valuta gubi na vrijednosti. Hiperinflaciju u to vrijeme moguće je raščlaniti na razdoblja pozadine, hiperinflacije, stabilizacije i revalvacije.

U prvom se razdoblju pozadine ukinuo zlatni standard kako bi se uspjeli pokriti troškovi rata. Suprotno državama koje su rat financirale uvođenjem poreza na dohodak, Njemačka je odabrala financirati rat pozajmljivanjem. Mnogi su ekonomisti bili skeptični oko te odluke, dok je Njemačka bila uvjerena kako će pozajmljeni kapital moći vratiti kroz osvajanje bogatih krajeva diljem Europe. Navedene akcije rezultirale su devalvacijom Njemačke marke u usporedbi sa Američkim dolarom. Planovi Njemačke vlade izjalovili su se jer je Njemačka izgubila rat te upala u veliki državni dug koji nije mogla otplatiti. Zatim je krenulo tiskanje novca koje je dodatno pogoršalo ekonomsko stanje u državi jer nije postojalo ekonomskih temelja koji bi podržali takvu odluku. Versajskim ugovorom Njemačka je pristala na kaznu od pet milijardi dolara te je bila primorana preuzeti krivnju za Prvi svjetski rat. Vrijednost njemačke marke dodatno je opala, no donekle se stabilizirala 1921. godine kada je iznosila 90 marki u usporedbi s jednim dolarom. Nakon Prvog svjetskog rata, pozitivna stvar je bila što je njemačka industrijska infrastruktura ostala gotovo nepromijenjena. Takva situacija pružala je Njemačkoj dobar temelj za budućnost. Proces značajne devalvacije marke započeo je sa njemačkim otplaćivanjem duga za koji je London zatražio da se kazna otplati putem zlata ili inozemne valute. Na kraju je Njemačka bila dužna isplatiti pedeset milijardi, što je iznosilo manje od pola ukupne štete, a trik kojim se služila bilo je nekontrolirano tiskanje domaće valute kojom bi se nadalje kupovala strana valuta.

Drugo razdoblje hiperinflacije karakterizirala je kupnja strane valute markom po neograničenoj cijeni, što je marku kao valutu iz dana u dan oslabljivalo. S vremenom je bilo potrebno skupiti veće količine marke kako bi se otkupila strana valuta. 1922. godine vrijednost marke za jedan dolar bila je 320 marki. Mnogi poduzeti napori nisu uspjeli pronaći rješenje za već lošu situaciju pa se dodatno pojavila hiperinflacija i započela ekstreman pad marke na 7400 u usporedbi sa jednim dolarom. Njemačka je već pred kraj 1922. godine upala u problem jer si nije mogla priuštiti nadoknadu štete

zlatom koje je postalo preskupo za njene prilike. Kako je marka bila gotovo beznačajna i njome se ništa nije moglo kupiti, moralo se pronaći druge načine za otplatu duga. Odlučili su otplatiti ostatak duga ugljenom, a ubrzo su Belgija i Francuska zaokupirale industrijsko područje - Ruhr gdje je ubrzo uslijedio štrajk radnika. Ponovno se prouzrokovala inflacija pa je uslijedilo ponovno tiskanje domaće valute.

U trećem razdoblju stabilizacije postalo je svima jasno kako je prioritet pronaći rješenje za stabilizaciju marke. Ekonomist Karl Helfferich dao je prijedlog da se izda nova valuta "Roggermark" (rye mark) koja bi imala temelj u hipotekarnim obveznicama.³² Njegov prijedlog nije bio prihvaćen. Kasnije je ministar poljoprivrede H. Luther predložio da se zlato zamijeni za rye te se uvela hipotekarna marka tzv. "Rentenmark". Zlatna marka vratila se svojoj predratnoj vrijednosti koja je iznosila 2790 maraka za kilogram zlata. Hipotekarna marka nije se mogla kupovati zlatom, ona je jedino imala pokriće u zlatnim obveznicama. Monetarnom reformom donijeta je odluka o uvođenju hipotekarne marke, a zajedno sa njom osnovana je "Rentenbank" - nova banka pod vodstvom Hansa Luthera koji je ujedno bio i ministar financija. Kretanje novčanica sada je bilo pod strogim nadzorom valutnog povjerenika. Novom valutom postigla se stabilnost cijena, a količina novčanica u optjecaju se povećavala. Ona stara marka i dalje je postojala te se kasnije uvedenim monetarnim zakonom omogućila razmjena stare za novu marku.

U razdoblju revalorizacije povećavala se tečajna vrijednost domaće valute u usporedbi sa stranim valutama što je predstavljalo najbolji put za stabilizaciju hiperinflacije. Pod istim razdobljem podrazumijevala se i revalorizacija koja je značila obnovu vrijednosti valute čija je vrijednost prethodno pala devalvacijom.

³² Marović, D. (2016). 'EKONOMSKA POLITIKA NJEMAČKE U DRUGOM SVJETSKOM RATU : završni rad', Završni rad, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, citirano: 08.09.2023., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:192229>

3.1.1. Gospodarska kriza

1929. godine u New Yorku dogodio se krah burze, a velika se gospodarska kriza brzo počela širiti i van Sjedinjenih Američkih Država. Zahvativši gotovo sve najrazvijenije države, kriza je predstavljala dugo i teško razdoblje koje je naštetilo ekonomiji brojnih razvijenih zemalja. Negativan se utjecaj najviše istaknuo u Njemačkoj koja je proživjela nekoliko dobrih godina koje je dugovala kreditima posuđenim od SAD-a. Jedna od težih posljedica za stanovništvo bila je rastuća stopa nezaposlenosti uzrokovana zatvaranjem velikih poduzeća. Propadanjem banaka veliki je dio stanovništva ostao bez svojih ušteđevina. Vrlo zahtjevne životne situacije rezultirale su time da se na izborima glasači opredijele za neke, dotad neutjecajne, stranke poput Narodne stranke Adolfa Hitlera.

SAD se u tom razdoblju također našao u vrlo nepovoljnoj ekonomskoj situaciji. Deset godina prije krize broj poduzeća se povećavao kao i sama proizvodnja koja je rezultirala još većom prodajom. Sve navedeno ostvarilo je jako veliki profit čiju su važnost najbolje iskusili dioničari kada su i same cijene dionica naglo skočile. Ostalo stanovništvo ugledalo je priliku za dobru zaradu pa su krenuli sa ulaganjem životnih ušteđevina u dionice. Neki su otišli toliko daleko sa ulaganjem u dionice da su bili spremni žrtvovati i vlastite kuće dizanjem kredita. Tako savršena priča o ostvarivanju visokog profita putem dionica imala je loš završetak. Poduzeća su bila "bombardirana" uložnim novcem što je naglo povećalo proizvodnju. Toliko velika proizvodnja bila je suvišna što je rezultiralo padom prodaje pa tako i padom profita.

"Crnim četvrtkom" nazvan je dan kolapsa na burzi New Yorka (24.10.1929. godine). Vrijednosti dionica krenule su padati neviđenom brzinom, a vlasnici tih dionica naglo su započeli sa prodajom istih. Što je veći broj dionica postojao na burzi, to je njihova vrijednost sve brže opadala. Svi su htjeli prodati svoje dionice kako bi iz nenadane situacije izašli sa što manjim gubitkom. Ta je situacija trajala nešto manje od mjesec dana, a za posljedicu je imala nepojmljive ekonomske i socijalne štete.

Kroz krizne godine se industrijska proizvodnja u SAD-u jako smanjila, a brojna su poduzeća propala ili su bila primorana reducirati broj zaposlenih. Stopa nezaposlenosti strahovito je porasla i narušila sigurnost stanovništva koje je pohrlilo u banke kako bi podigli svoju imovinu. Banke su propale, a veliki je dio stanovništva ostao bez svoje ušteđevine.

Osim što se negativan utjecaj odrazio na SAD, značajan negativni utjecaj Velike gospodarske krize osjetila je Njemačka. Njemačka se ponajviše oslanjala na pozajmljivanja od Sjedinjenih Američkih Država koja su potpomagala ekonomsko stanje Njemačke od 1924. godine. 1929. godine krenulo je povlačenje pozajmljenog novca i kapitala što je zateklo Njemačku potpuno slabu i nespremnu. Nekoliko se velikih banki zatvorilo s time da su otežano pronalazile novac što je izazvalo skeptičnost i gubitak potrošača. Njemačka je također izgubila svog glavnog kupca - SAD, pa je stoga bilo gotovo nemoguće doći do kredita i novca. SAD je nastojao riješiti nepovoljnu situaciju na svom području pa su zato u određenom trenutku gotovo u potpunosti reducirale uvoz njemačkih proizvoda kako bi povećali prodaju vlastitih. Njemačka je osjetila veliki gubitak što se tiče izvoza svojih dobara što je uzrokovalo propast tvornica i povećanje nezaposlenosti. Nacionalna proizvodnja smanjila se za 42 posto i zato je veliki broj Nijemaca ostalo bez posla. Stanovništvo se borilo sa nestašicom hrane, a veliki je broj djece stradao zbog gladi. Nezaposlenost je zahvatila sve sektore, ne samo one industrijske.

Smatra se kako je njemačka vlada bila nespremna za novonastalu krizu pa se umjesto prema oporavku ekonomije ona okrenula ka prijedlogu kancelara Bruninga - povećanju poreza te smanjenju plaća i potrošnje. Te su odluke učinile ekonomsku situaciju još gorom, a uslijedila je vrlo neizvjesna situacija za tadašnju vladu.

Kako je njemačka ekonomija padala u sve dublju krizu, to je za Nacističku stranku označavalo priliku za dolazak na vlast. Adolf Hitler uspio je postići svoje ciljeve za vrijeme velike gospodarske krize. Državom se proširilo nezadovoljstvo, pa se sve veći broj stanovnika pridružio Hitlerovoj stranci koja je imala ukupno 230 mjesta u Njemačkoj vladi - Reichtagu, a to je bio najveći broj mjesta u vladi do tada.

3.2. USPON ADOLFA HITLERA

Adolf Hitler je od 1914. do 1918. sudjelovao u Prvom svjetskom ratu, a nakon rata ga je vojska regrutirala te je dobio titulu časnika. Godinu dana kasnije Adolf Hitler se učlanio u Njemačku radničku stranku. Kad je već prošla godina dana kako je bio član stranke, založio se za promjenu njezinog imena u Nationalsocijalističku njemačku radničku stranku. Broj članova stranke povećavao se iz godine u godinu, a već 1923.

godine izazivaju skandal pokušajem organiziranog napada gdje je bilo stradalih policajaca i članova stranke. To je bio razlog zbog kojeg je Hitler otišao u zatvor čime je postao javno prepoznat. Opće je poznata njegova knjiga "Mein Kampf" koju je napisao dok je bio u zatvoru a sastojala se od planova i strategija koje je planirao poduzeti kada dođe na vlast. Iako je trebao provesti pet godina u zatvoru, kazna se smanjila na šest mjeseci. Spomenuto je u prethodnom poglavlju kako mu je kaos koji je nastao 1929. godine nakon krize započete u New Yorku išao u korist te je njegova stranka sve više jačala. 1930.-te godine Adolf Hitler pokazao je svoju mržnju prema Židovima te je započeo sa raznim propagandama. Dvije godine kasnije, Hitlerova stranka postaje najveća stranka u Njemačkoj vladi. Već 1933. godine Adolf je dobio ovlasti da djeluje bez ograničenja i priznanja vlade te je jedino predsjednik bio na poziciji iznad. Godinu dana kasnije, Adolf Hitler je nakon smrti predsjednika postao diktator.

3.2.1. Nationalsocijalistička njemačka radnička stranka

Kao što je već spomenuto, nezadovoljstvo koje je vladalo Njemačkom, dalo je Nacističkoj stranci prostora za djelovanje. Njemačko je društvo vapilo za promjenom, a spas su vidjeli u promjeni vlasti. Njemački vođa za vrijeme trećeg reicha u razdoblju od 1933. do 1945. godine bio je Adolf Hitler.

Hitleru ekonomija države nije bila prioritet te je bio uvjeren kako je izostanak ekonomske politike jedna od jačih strana njegove stranke. Sa njegovim se mišljenjem složila cijela Nationalsocijalistička njemačka radnička stranka koja se vodila uvjerenjem da su sve velike povijesne stvari bile pokrenute od strane nekoliko pojedinaca sa velikim ambicijama. Snažno su se protivili prijašnjem razdoblju gdje je vlada nastojala ostvariti razvoj na miran način podređena ostalim državama te su htjeli proširiti svoju vlast ratujući. Iako nisu imali striktno uređen ekonomski plan, imali su plan u dvadeset pet točaka (Twenty-Five Point Programme) osmišljen 1920.-te godine, a predstavljao je prikaz njemačkih ekonomskih zahtjeva. Ne može se reći da su se odredbe tog plana strogo slijedile, čak ih se nekoliko puta pokušalo i izmijeniti.

3.2.2. Twenty Five Point Programme

Plan programa od 25 točaka ekonomskih i ostalih zahtjeva Njemačke Nationalsocijalističke radničke stranke:

1. Zahtijevamo ujedinjenje svih Nijemaca u Veliku Njemačku na principu samoopredjeljenja svih ljudi.
2. Zahtijevamo da Njemački narod ima prava jednaka onima drugih zemalja i da se Versajski sporazum ukine.
3. Zahtijevamo zemlju i teritorij (kolonije) za održavanje ljudi i rješavanja problema viška stanovništva.
4. Samo naši državljani mogu postati i građani. Samo oni koji imaju Njemačku krv, bez obzira na vjeru mogu biti građani, izuzev Židova.
5. Oni koji nisu građani, a žive u Njemačkoj to čine kao stranci te se tako i tretiraju.
6. Prava glasanja, sudjelovanje u određivanjima zakona i raditi bilo koju javnu funkciju mogu samo građani Njemačke.
7. Građani imaju pravo na posao i pristojan životni standard. Ako to ne mogu postići, stranci (bez prava građanstva) biti će izbačeni.
8. Sva buduća imigracija ne-Nijemaca mora biti zaustavljena. Svi stranci koju su ušli u zemlju poslije 2. kolovoza 1914. biti će prisiljeni napustiti državu.
9. Svi građani moraju imati jednaka prava i dužnosti.
10. Prva dužnost svakog građana mora biti rad, mentalni ili fizički. Nitko neće raditi nešto što ne pridonosi koristi za društvo.

Nadalje tražimo:

11. Da se sav nezarađeni prihod, i prihod koji ne proizlazi iz rada ukine.
12. Pošto svaki rat donosi žrtvu u krvi i bogatstvu, bilo kakva osobna zarada koja je proizašla iz rata smatra se veleizdajom naroda. Zato tražimo potpunu zaplijenu svih ratnih prihoda.
13. Zahtijevamo nacionalizaciju cijelog povjerenja.

14. Zahtijevamo podjelu profita u velikim industrijama.
15. Zahtijevamo generalnu povišicu penzija.
16. Zahtijevamo pomoć i brigu malih dućana i poslovnica. Sve veće će se zatvoriti kako bi manjima dali priliku da posluju u miru.
17. Zahtijevamo reformu zemljišta kako bi malim farmerima pružili potrebno zemljište za daljnji opstanak i proizvodnju.
18. Zahtijevamo pravo nemilosrdnog postupanja prema svim kriminalcima, profiterima i sličnima i smrt kao kaznu, bez obzira na vjeru i rasu.
19. Zahtijevamo da se Rimski zakon, koji služi materijalizaciji svijeta ukine i zamjeni sa novim Njemačkim zakonom.
20. Kako bi svakoj sposobnoj osobi omogućili prikladnu i najbolju edukaciju, vlada mora preuzeti odgovornost školovanja od samog početka. Talentirana djeca iz siromašnih obitelji školovati će se o trošku države. Ovo se mora postići kako bi svaki Nijemac imao posao.
21. Država mora preuzeti odgovornost nacionalnog zdravlja, poboljšanje koje će postići kroz uvođenje brojnih igara, gimnastičkih kao i drugih i kroz najbolju fizičku edukaciju koju može imati.
22. Ukidanje regularne vojske i uvođenje nove nacionalne vojske.
23. Njemačke novine moraju biti rješenje stranih utjecaja, laži i korupcije. Moraju biti isključivo na Njemačkom napisane od strane Nijemaca. Strane novine se objavljuju samo uz odobrenje države.
24. Zahtijevamo slobodu vjerovanja.
25. Kako bi se ovi zahtjevi ispunili, zahtijevamo snažnu središnju vladu sa potpunim i neograničenim autoritetom.³³

³³ Marović, D. (2016). 'EKONOMSKA POLITIKA NJEMAČKE U DRUGOM SVJETSKOM RATU : završni rad', Završni rad, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, citirano: 08.09.2023., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:192229>

3.3. NJEMAČKA I DRUGI SVJETSKI RAT

Po završetku Prvog svjetskog rata, proizvodnja se u Njemačkoj rapidno povećavala i davala dobre naznake za oporavak, no zbog kraha Wall Streeta njen BDP 1928. godine naglo opada. Uslijedila je sistematska privatizacija industrija sa ciljem oporavka njemačke ekonomije.

U vrijeme dolaska nacista na vlast stopa nezaposlenosti je iznosila skoro trideset posto. 1933. godine odlukom Adolfa Hitlera predsjednikom Reichsbanke postaje nekadašnji član Demokratske stranke. Odabrao je koristiti istu ekonomsku politiku kao i njegov prethodnik, a cilj te politike bio je suzbiti sve negativne posljedice Velike gospodarske krize. Jedan od načina za pokretanje ekonomije bili su javni radovi, primjerice izgradnja „Autobahn“ mreže, a rezultirali su smanjenjem stope nezaposlenosti. BDP se 1934. godine vratio na čak i bolju poziciju nego što je bio prije početka krize. Njemačka je 1936. godine uspjela nadmašiti ostale zemlje Europe po ratnoj potrošnji, koja je iznosila više od 10 posto BDP-a. Adolf Hitler morao je odlučiti koju će politiku od predložene dvije voditi kroz naredne godine. Jedna strana borila se protiv smanjenja ratne potrošnje, dok je druga strana vođena od strane predsjednika države i ministra ekonomije nastojala istu smanjiti uz uspostavu slobodnog tržišta i modernizacije. Adolf Hitler, ne znajući za koju politiku se opredijeliti, izdao je naredbu za pripremu „četverogodišnjeg plana memoranduma“ koji je trebao pripremiti njemačku ekonomiju za rat unutar četiri godine. Spomenuti plan označavao je prelijevanje sredstava iz privatnih sektora u javni sektor zbog naoružanja.³⁴ Stanovništvo je pretrpjelo najviše gubitaka jer se najviše novaca i resursa ulagalo u naoružanje kako bi Hitlerova vojska bila najspremnija. Smatrao je kako svi ekonomski naponi moraju ići u korist Njemačke vojske. Iako je stanovništvo patilo, pravdao je to kao neizbježnu situaciju zbog problema s kojima se vojska u budućnosti morala suočiti i zbog toga je nastojao stvoriti snažnu veliku vojsku koja će Njemačkoj donijeti pobjedu. Po njegovim uvjerenjima ekonomija je državi dugovala svoje postojanje i morala je trpjeti za korist države.

Nacistička Njemačka vodila je rat i pritom postizala brojne uspjehe te mijenjala svoju ekonomiju na bolje što je navelo stanovništvo Njemačke da povjeruje u pobjedu. Postignuto je nekoliko ekonomskih promjena, a smanjenje stope nezaposlenosti

³⁴ Ibidem

dovelo je do zadovoljstva radnika. Za vrijeme Hitlerove vladavine, njemačko je ratno gospodarstvo doseglo svoj vrhunac. U ono je vrijeme država davala razne subvencije poduzećima i pojedincima koji su doprinosili vojsci.

Smatralo se kako hiperinflacija koja se pojavila nakon Prvog svjetskog rata nije bila izazvana od strane Njemačke vlade, već od strane privatiziranih banaka. Te su iste banke nanijele veliku štetu Njemačkoj i njezinom stanovništvu jer su imale potpunu kontrolu nad tiskanjem novca.

Nova je stranka nastojala riješiti se korumpiranog financijskog sustava te se u svakom pogledu protivila tadašnjim bankarskim pravilima. Nakon što su razorili privatizirane banke uveli su vlastitu marku koja je bila van dometa drugih financijskih zanimanja.

Uvođenjem javnog bankarskog sustava, Njemačka se napokon riješila duga i hiperinflacije te je stabilizirala svoju ekonomiju. Zatim se usredotočila na popravljavanje infrastrukture te je započela izgradnja i obnova javnih i privatnih građevina, cesta, luka, mostova i ostalog. Sve poduzete akcije financirale su se javnim novcem te se na taj način izbjegla bilo kakva povezanost sa inozemnim bankama i posuđivanjima. Unutar sljedeće dvije godine otvarala su se brojna radna mjesta te se stopa nezaposlenosti snizila gotovo do nule. Osim što je njemačko stanovništvo imalo posao, također su uvjeti kao i načini rada bili zadovoljavajući. Sa ciljem poticanja integriteta, prijateljstva i zadovoljstva, zaposlenima je pruženo dosta povlastica:

- Visoko subvencionirani odmori i putovanja
- Organizacija više od 134 000 kazališnih predstava i koncerata za 32 milijuna ljudi u periodu od 1933. do 1938. godine
- 2 milijuna ljudi išlo je na krstarenja i 11 milijuna je uživalo u kazalištu
- Svaki građanin besplatno je dobio radio
- 5 radnih dana u tjednu
- Besplatno javno zdravstvo
- Trgovačke unije rada su se zabranile i zamijenjene su Njemačkom frontom rada
- Svaka tvornica bila je obvezna imati odmarališta, menze, svlačionice te čak igrališta i bazene za svoje radnike.³⁵

³⁵ Ibidem

Gospodarstvo Njemačke tada se temeljilo na proizvodnji isključivo onih dobara koji trebaju Njemačkoj. Nijemci ni pod koju cijenu nisu htjeli ovisiti o uvozu te je njihova proizvodnja trebala zadovoljavati potrebe građana. Država je obećala kako će se svi proizvedeni proizvodi kupiti pa profit neće zaobići nikoga. Pad profita pokrivaio se državnim subvencijama stoga nitko nije bio u gubitku.

Velika Britanija zajedno sa Francuskom u razdoblju od 1939. do 1945. godine tj. za vrijeme Drugog svjetskog rata vodile su tzv. Ekonomski rat sa Njemačkom. Sa njihove je strane obustavljen izvoz hrane i sirovina, a sve sa ciljem onesposobljavanja Njemačke za rat. Ta se kontrola vršila pretežno pomorskim putem, no ponekad je obuhvaćala kupovinu resursa od drugih zemalja kako Njemačka ne bi mogla kupiti te proizvode.

Ekonomski rat može se opisati kroz četiri razdoblja:

1. 1939. - Presretanje i prekidanje trgovaca onesposobljavajući ih da isporučuju dobra neprijateljima (manje efektivno jer Njemačka do 1941. godine dobar dio dobara nabavlja iz Rusije)
2. Period kada je Njemačka osvojila veliki dio Europe uključujući njihove industrije
3. Period poslije 1941. kada se stvara obojanost između Njemačke i Japana
4. Period kada se napokon stvari okreću protiv Njemačke, kada napokon povlače vojske iz okupiranih područja.³⁶

Okupacijom većeg dijela europskog kontinenta za vrijeme Drugog svjetskog rata, nacisti su provodili i prisilan rad. Taj je koncept bio vrlo značajan za njemačku ekonomiju koja se širila osvojenim teritorijima. Tablica br. 3 izlaže statistiku prisilnog rada provedenog od strane Njemačke u tom razdoblju.

³⁶ Ibidem

Tablica 3: Strani civilni prisilni radnici u nacističkoj Njemačkoj prema zemlji podrijetla, siječanj 1944. godine

Države	Broj radnika	U postocima
Okupirana Istočna Europa	4,183,000	64.8
Čehoslovačka	248,000	5.4
Poljska	1,400,000	21.7
Jugoslavija	270,000	4.2
Sovjetski Savez	2,165,000	33.6
Okupirana Zapadna Europa	2,175,000	33.7
Francuska	1,100,000	17.1
Norveška	2,000	0.0
Danska	23,000	0.4
Nizozemska	350,000	5.4
Belgija	500,000	7.8
Grčka	20,000	0.3
Italija	180,000	2.8
Njemački saveznici i neutralne zemlje	82,000	1.4
Mađarska	25,000	0.4
Bugarska	35,000	0.5
Rumunjska	6,000	0.1
Španjolska	8,000	0.1
Švicarska	18,000	0.3

Izvor: John C. Beyer; Stephen A. Schneider. "Forced Labour under Third Reich - Part 1"; [website]https://military-history.fandom.com/wiki/Forced_labour_under_German_rule_during_World_War_II#cite_note-BeyerSchneider-2 (pristupljeno: 11.9.2023)

Nakon 1942. godine Njemačka je izdvajala sve veći omjer novca za financiranje rata. Već godinu dana nakon u državi je proglašeno potpuno ratno stanje. Apsolutno svi ekonomski resursi koristili su se u ratne svrhe. Zatvarala su se sva poduzeća koja nisu bila povezana s ratnom proizvodnjom kako bi se otvorilo novih mjesta za istu. Cijela zemlja usredotočila se na rat te je ratna proizvodnja porasla za čak tri puta. Zbog ratnih razaranja, brojna su se poduzeća i pogoni za ratnu proizvodnju morali prebaciti ispod zemlje. Već pri samom kraju 1944. godine poduzeća su krenula propadati strahovitom brzinom stoga se 1945. godine dogodio ekonomski krah, odnosno *Nulti sat* – izraz koji unutar konteksta povijesti Njemačke označava ponoć 8. svibnja 1945. godine kada na snagu stupa kapitulacija Njemačke, odnosno završava Drugi svjetski rat te započinje obnova i stvaranje Njemačke kao moderne, demokratske države koja radikalno raskida sa svojom nacističkom i militarističkom prošlosti.³⁷

³⁷ Wikipedija – saradnici, „Stunde Null“, Wikipedija [website] https://sh.wikipedia.org/wiki/Stunde_Null (pristupljeno: 11.9.2023)

4. JAPAN ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA

Japan je za vrijeme 19. stoljeća doživio naglu modernizaciju te je njegova ekonomska moć postajala sve veća. Uvidjevši kako Rusija gubi rat početkom 20. stoljeća, Japan je počeo razmišljati o Aziji kao o isključivo svom području. Resursi azijskog područja bili su neophodni za ekonomski rast Japana stoga su krenuli u osvajanje novih teritorija. Japan se napadom na Kinu „pridružio“ Drugom svjetskom ratu. Japan je težio ekspanziji te je kao takav postao prva neeuropska država koja je izazvala postojeće kolonijalne sile.³⁸ SAD je na tom putu predstavljao najveću prijetnju, stoga je Japan isplanirao napad na Pearl Harbor.

Na početku, rat je Japanu donosio velike uspjehe, no slično kao što je bio slučaj sa Njemačkom, sam kraj rata imao je negativan završetak. Japan je vodio rat na većem području nego li je ijedna druga zemlja to ikad učinila.

4.1. VOJNA EKSPANZIJA

Ni Japan nije uspio izbjeći negativne učinke Velike ekonomske krize te je jedini izlaz iz te situacije bila militarizacija društva. Vojska se u sve većoj mjeri uključivala u politiku.

Japanska ekspanzija i militarizacija našli su se među neobičnim utjecajima europske parlamentarne monarhije i japanskih feudalnih tradicija. Smatra se kako se feudalizam iskorijenio za vrijeme revolucije Meiji - naziv za prevrat kojim je u Japanu skršen šogunat, a vlast je nominalno preuzeo car Meiji.³⁹ Taj je buntovnički pokret izvršen od strane regionalnih klanova i samuraja. Utjecaj Zapada ugasio je japansku politiku izolacije te oslabio vlast šoguna. 1867. godine pobunjenici su uspjeli zauzeti carsku palaču. Taj je događaj za Japan značio prijelaz sa feudalizma na stvaranje moderne industrijske države. Japan je svojom modernizacijom tijekom 19.-og stoljeća ubrzo dostigao velike europske sile. Imali su snažnu industriju, vojsku, državno vodstvo i mornaricu na kojima se temeljila japanska težnja za ekspanzijom. Iako su težili

³⁸ Buban, B. (1999). Ulazak Japana u II. svjetski rat - ideologija i ekonomija. *Polemos*, II (3-4), 207-217. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/2880> (pristupljeno: 11.9.2023)

³⁹ Wikipedija - suradnici, "Revolucija Meiji," Wikipedija, Slobodna enciklopedija, [website] https://hr.wikipedia.org/wiki/Revolucija_Meiji (pristupljeno: 15.9.2023)

modernizaciji u svakom pogledu, bili su zastarjeli po pitanju štovanja carstva. Čak se ni političkim ni društvenim reformama nisu uspjeli ukloniti svi feudalni čimbenici.

Nakon razdoblja *Meiji*, točnije krajem 19.-og stoljeća Japan je predstavljao zemlju sa nedovoljno resursa za vlastitu proizvodnju. Slično europskim zemljama i Japan je težio kolonijama iz kojih je planirao crpiti potrebne resurse za vlastitu industriju.

Japanski ekspanzionizam započeo je osvajanjem teritorija Koreje i Tajvana, te ratovima koje je Japan vodio prvo sa Kinom (1894.-1895.) pa nešto kasnije i sa Rusijom (1904.). Za vrijeme Prvog svjetskog rata, Japanu je pripalo ponešto njemačkih područja na Pacifiku, a ovi su događaji pružili dodatnu motivaciju za osvajanje velikih azijskih teritorija.

Ekonomija same države značajno bi ojačala osvajanjem tuđih područja bogatih resursima i industrijom. Borneo, koji je bio pod nizozemskom vladavinom bio je vrlo bogat naftom te je Japan zamislio svoju ekspanziju skroz do juga indijskog kontinenta.

Strategiju osvajanja tih područja u stvarnosti je bilo vrlo teško realizirati. Napadom Japana na Kinu 1935. godine bilo je vrlo lako slomiti kineske trupe jer je Kina tada bila u vrlo zamršenoj situaciji te nije imala kontrolu nad velikim dijelom zemlje. No iako je Japan osvojio ta područja, nikada mu nije pošlo za rukom postrojenje i kvalitetna kontrola istih. Iako su japanske postrojbe postojale u Kini sve do kraja Drugog svjetskog rata, Japan nije uspio osvojiti veliki preostali teritorij zbog loše organizacije i vrlo guste naseljenosti.

Tablica 4: Ukupni ratni potencijali sedam najvećih svjetskih sila 1937. godine

DRŽAVA	POSTOTAK RATNOG POTENCIJALA
SAD	41.7%
NJEMAČKA	14.4%
SSSR	14%
VELIKA BRITANIJA	10.2 %
FRANCUSKA	4.2%
JAPAN	3.5%
ITALIJA	2.5%
UKUPNO	90.5%

Izvor: Bubanj, B. (1999). Ulazak Japana u II. svjetski rat - ideologija i ekonomija. Polemos, II (3-4), 207-217. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/2880>

Vođom Japana za ulazak u Drugi svjetski rat smatra se Hideki Tođo koji je nakon ostavke princa zauzeo mjesto premijera. Uspostavom totalitarnog političkog režima i ojačanom ekonomijom Japan je započeo svoju agresivnu politiku ekspanzije.

Također je osnovana tajna državna politička policija – Kempeitai koja je bila zadužena za vršenje interne državne kontrole.⁴⁰

4.2. POHOD JAPANA NA JUGOISTOK AZIJE

Japanu je nedostajalo sirovina, što je bio glavni razlog za osvajanje drugih teritorija. Kreirali su vojni plan za pohod na Azijski jugoistok na kome su zasnovali svoj ulazak u Drugi svjetski rat. Također su osnovali carsku ratnu mornaricu koja je igrala veliku ulogu u obrani sa morske strane.

⁴⁰ Ibidem

Tablica 5: Proizvodnja ratnih brodova SAD 1941. - 1945. godine

SAD	Nosači aviona	Bojni brodovi	Krstarice	Razarači	Eskortni brodovi	Podmornice
1941.	/	2	1	2	/	2
1942.	18	4	8	82	/	34
1943.	65	2	11	128	298	55
1944.	45	2	14	74	194	81
1945.	13	/	14	63	6	31
Ukupno	141	10	48	349	498	203

Izvor: Bujanj, B. (1999). Ulazak Japana u II. svjetski rat - ideologija i ekonomija. Polemos, II (3-4), 207-217. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/2880>

Tablica 6: Proizvodnja ratnih brodova Japana 1941. - 1945. godine

Japan	Nosači aviona	Bojni brodovi	Krstarice	Razarači	Eskortni brodovi	Podmornice
1941.	6	1	/	/	?	/
1942.	4	1	4	10	?	61
1943.	2	/	3	12	?	37
1944.	5	/	2	24	?	39
1945.	/	/	/	17	?	30
Ukupno	17	2	2	63	?	167

Izvor: Bujanj, B. (1999). Ulazak Japana u II. svjetski rat - ideologija i ekonomija. Polemos, II (3-4), 207-217. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/2880>

Slabiju stranu plana predstavljala je neravnomjerna raširenost kopnenih trupa na teritoriju jugoistočne Azije. Ta se situacija mogla riješiti uz pomorsku nadmoć koja bi nadalje kopnenim trupama pružila mogućnost bolje podjele na ugroženim teritorijima. Kako bi Japan krenuo pobjeđivati u ratu bilo je potrebno ostvariti sve više uspješnih vojnih operacija, no to u stvarnosti nije bilo moguće.

Napad Japana na Pearl Harbor dogodio se 7. prosinca 1941. godine te je označavao ulazak SAD-a u Drugi svjetski rat. Japan je u tom napadu pobijedio te je na kraće vrijeme postao vodeća sila na Pacifiku. No takav status Japana nije dugo potrajao iz razloga što su mu upravo Sjedinjene Američke države, koje su pri kraju Drugog svjetskog rata značajno ojačale, zadale kobne udarce.

Za vrijeme prve faze Drugog svjetskog rata Japan je uspio ostvariti nekoliko značajnijih pobjeda. Uz čvrste napade koji su protivnike uhvatili nespemne omogućili su japanskoj vojsci poraz europskih kolonijalnih sila, poraz kineske vojske pa tako i američkih trupa.

Iako je zauzeo veći dio jugoistočne Azije, Japan je i dalje bio u slabijoj poziciji u usporedbi sa Sjedinjenim Američkim državama. Sjedinjene Američke države bile su u stanju nadomjestiti sve gubitke, kako one što se tiče ratne opreme, tako i ljudske. Unutar tri godine od početka rata, Japan je okupirao veliki dio teritorija, no taj je teritorij, iako bogat sirovinama, bio zaista slabo razvijen. Sva ratna proizvodnja, uz nekoliko kineskih gradova, bila je locirana na japanskom otočju.

Iz navedenih je tabličnih podataka moguće zaključiti kako je najslabija strana japanskog plana napada bila njegova slaba industrijska proizvodnja. Prvotno pobjeđivanje uspjelo je prevariti japansku stranu kako polako osvajaju rat. Uspjeli su poraziti Veliku Britaniju kod Singapura te SAD kod Filipina. U prvih pola godine gotovo je pola vojnog plana bilo ostvareno i ti su rani uspjesi doveli do prevelikog opuštanja i samouvjerenosti. Jedan zaista dobar primjer vrlo loše organizacije jest primjer kada je Japan poslao najvrsnije pilote u borbu bez obučavanja novih što je dovelo do značajnih gubitaka u ljudstvu. 1942. godine japansko zrakoplovstvo bilo je uništeno zbog te loše odluke.⁴¹ Uslijedili su i daljnji gubici koji su ostavili Japan bez pomorskih i zrakoplovnih sila.

Sa ciljem uništenja japanske industrijske proizvodnje Sjedinjene Američke Države započele su sa bombardiranjem japanske industrije što je nanijelo nepovratnu štetu Japanu. SAD je također napao i opskrbne brodove pa je Japan na kraju ostao i bez sirovina. Smatra se kako je u cijeloj priči Japan najviše pogodila situacija kada je nestalo goriva o kojemu su u tom razdoblju svi ovisili. Nositelj japanske strategije tijekom Drugoga svjetskog rata bila je ratna mornarica. Ratni brodovi su, u odnosu

⁴¹ Ibidem

prema drugim vidovima oružanih snaga, trošili nadproporcionalne količine goriva. Najkasnije do 1942. godine Japan je potrošio pričuve goriva akumulirane prije početka Drugog svjetskog rata.⁴²

Japan je vodio brojne bitke pritom trošeći ogromne količine goriva. To se, na njihovu žalost, negativno odrazilo na sam kraj vojnog pohoda pošto Japan više nije imao goriva kojim bi osigurao veliki dio vojske. Kako je ponestajalo ratne opreme, vojno je zapovjedništvo sve više koristilo fanatizam te su mnogi vojnici gubili svoje živote (primjerice „kamikaze“).

Za Japan Drugi je svjetski rat završio porazom. Patnja među stanovništvom Japana postajala je sve veća. Konstantna američka bombardiranja dovela su do kaosa u zemlji. Ekonomska infrastruktura Japana bila je uništena. Životni standard Japanaca znatno se pogoršao, a pojava opće gladi u zemlji dodatno je otežala poslijeratnu situaciju. Nakon kapitulacije Japana nastupili su loš životni standard, siromaštvo i glad među stanovništvom čiji je jedini cilj bio preživjeti dan.

⁴² Ibidem

5. RAT U UKRAJINI

Početak rata veže se uz 2013.-tu godinu kada je Ukrajina na čelu sa predsjednikom Viktorom Janukovičem odbila potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju u EU. Odluka Ukrajine u to doba bila je nastavak gospodarske suradnje sa Ruskom Federacijom. Ubrzo su se širom zemlje počeli pojavljivati prosvjedi koji su bili elokventan prikaz podijeljenosti stanovništva u Ukrajini na ono proeuropsko i ono prorusko. Jedan dio stanovništva zahtijevao je odlazak tadašnjeg predsjednika Viktora.

5.1. INTERVENCIJA RUSIJE U UKRAJINI

Već na početku 2014. godine situacija sa prosvjedima se pogoršala te su se pojavile prve ljudske žrtve. Ukrajinski parlament izglasao je zakon koji je trebao djelovati protiv prosvjeda, no taj zakon nije zaživio. Mikola Azarov je u siječnju iste godine odstupio sa položaja premijera, ali niti to nije usrećilo prosvjednike i opoziciju.

Vladimir Putin koji je od 1999. godine pa sve do danas ruski predsjednik ponudio je Ukrajini određene gospodarske privilegije. Uslijedilo je puštanje na slobodu prosvjednika koji su bili pritvoreni, a prosvjednici koji su zauzeli gradsku vijećnicu u Kijevu i ostale javne ustanove odlučili su napustiti iste. No već 18. veljače 2014. godine izbio je novi interni sukob sa velikim brojem stradalih kako civilnih građana tako i policijskih dužnosnika. Primarno mjesto događaja bio je Majdan – Trg neovisnosti u Kijevu. Dani koji su uslijedili bili su prožeti nasiljem te su rezultirali velikim brojem žrtava. Viktor Janukovič bio je primoran nešto poduzeti, stoga je potpisao sporazum sa predvodnicima opozicije koji je u određenoj mjeri uspio primiriti situaciju. Usprkos tome, ta je situacija vrlo brzo prerasla u državni udar. Državni je parlament smijenio dotadašnjeg predsjednika Janukoviča. Privremenim predsjednikom Ukrajine postao je Oleksandar Turčinov, a izbori su bili isplanirani za svibanj iste godine. Ubrzo je bilo moguće vidjeti naoružane pojedince koji su okupirali glavne ustanove u centru Krima za koje je većina svjetskih medija tvrdila da su ruski vojnici. Tu je tvrdnju Vladimir Putin smjesta odbacio tvrdeći kako su naoružani pojedinci zapravo stanovnici Krima.

Već na samom početku mjeseca ožujka, ruski je parlament izglasao dozvolu za upotrebu sile u Ukrajini kako bi se zaštitila ukrajinska populacija etničkih Rusa. Također

postoji podatak kako je ruski poslanik u UN-u iznio da je smijenjeni predsjednik Viktor Janukovič u pisanom obliku zatražio od ruskog predsjednika da upotrijebi silu.⁴³

16. ožujka se održao referendum raspisan od strane Krimskog parlamenta koji je zagovarao da se Krim pripoji Rusiji. Taj je referendum na kraju izvukao čak 97 % glasova koji su zagovarali pripojenje.⁴⁴ Zatim je Vladimir Putin potpisao pripajanje Krima Rusiji nakon čega ju uslijedio odlazak Ukrajinske vojske sa Krima. Većina članica Europske Unije nije imalo pozitivno mišljenje o slijedu događaja, a samom situacijom nije bio zadovoljan ni bivši predsjednik Ukrajine, Janukovič.

Slična se situacija krenula odvijati i na istoku Ukrajine, na područjima Harkiva, Luganska i Donjecka. Istočno orijentirani prosvjednici započeli su sa okupiranjem javnih ustanova sa ciljem ostvarenja neovisnosti. Sa Zapada je stizala misao kako će uslijediti situacija koja se dogodila na Krimu te da će Rusija ponovno upotrijebiti silu.

Rusija, Ukrajina, SAD i Europska Unija su 17. travnja u Ženevi donijeli sporazum o koracima ublažavanja krize koja se dogodila na istoku Ukrajine, iako su sukobi na terenu još uvijek bili prisutni.⁴⁵ Nastavlja se i međusobno optuživanje za nepoštivanje dogovora sa obje strane. Svi prosvjednici na istoku Ukrajine pozvani su od strane Vladimira Putina da obustave referendum.

Na izborima za predsjednika pobjedu je odnio Petar Porošenko, a već krajem lipnja parlament u Rusiji poništio je dozvolu za upotrebu sile u Ukrajini te se situacija nakratko smirila.

5.2. OSUDA ČINOVA RUSKIH POSTROJBA

Vijeće Europske Unije za vanjske poslove održalo je izvanredan sastanak 3. ožujka 2014. godine na kojem je osudilo „očitu povredu ukrajinske suverenosti i teritorijalnog integriteta agresivnim činima ruskih vojnih postrojba“.⁴⁶

Ukratko, situacija u Ukrajini se odvijala po sljedećim točkama:

⁴³ Sabina, Đ. (2015). Pravedni rat – osvrt na staru doktrinu u suvremeno doba i slučaj ruske intervencije u Ukrajini 2014. godine. Zagrebačka pravna revija, 4 (1), 65-90. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/159391> (pristupljeno: 16.9.2023)

⁴⁴ Ibidem

⁴⁵ Ibidem

⁴⁶ Ibidem

-Vladimir Putin zatražio je od parlamenta Ruske Federacije dozvolu za upotrebu sile koje se već nalaze na teritoriju Ukrajine (na temelju međunarodnog ugovora s Ukrajinom iz 1997. o statusu i uvjetima prisutnosti crnomorske flote Ruske Federacije na teritoriju Ukrajine) sa ciljem normaliziranja cjelokupne situacije.⁴⁷

-Potom slijedi uočavanje naoružanih nepoznatih pojedinaca na području Krima za koje zapadne zemlje tvrde da su Rusi, dok sa druge strane Vladimir Putin odbacuje takve optužbe.

-U svom govoru na konferenciji za medije, Vladimir Putin naglašava kako još uvijek situacija ne zahtijeva upotrebu ruskih oružanih postrojbi, no svakako ne niječe mogućnost upotrebe istih ako situacija u budućnosti to bude zahtijevala.

-Putin već sredinom ožujka obznanjuje kako posjeduje dozvolu za upotrebu sile, no još uvijek ju ne planira rabiti, te kako su sve aktivnosti ruskih snaga usklađene sa odrednicama rusko-ukrajinskog ugovora.

- U travnju 2014. godine Vladimir Putin priznao je kako su ruski vojnici „uskočili u pomoć“ obrambenim postrojbama Krima.

Sa druge strane, na svojoj službenoj internetskoj stranici, ukrajinsko Ministarstvo vanjskih poslova prikazalo je svoje viđenje aktivnosti ruskih oružanih snaga na Krimu:

- 30 vojnika blokiralo je 28. veljače pomorsku graničnu policiju Sevastopolja
- raketni čamac ruske crnomorske flote izvršio je blokadu zaljeva Balaklava na udaljenosti od 5 kabela (1/2 nautičke milje)
- 1. ožujka oko 20 vozila oružanih snaga Ruske Federacije ušlo je na područje zračne luke Kirovske
- 100 vojnika oružanih snaga Ruske Federacije ušlo je na područje nezavisnog društva za radarski nadzor
- vojnici oružanih snaga Ruske Federacije blokirali su zračnu luku Belbek nudeći vojnicima ukrajinskih zračnih postrojba da prijeđu na njihovu stranu ili da razoružani napuste to područje.⁴⁸

⁴⁷ Ibidem

⁴⁸ Ibidem

Smatra se kako je Rusija počinila agresiju nad Ukrajinom jer ruske oružane snage tada nisu pomogle Ukrajini već naoružanim lokalnim osobama koje su bile proruski orijentirane.

Što je točno zabrinulo rusku vlast? Mogu se navesti prosvjedi koji su se odvijali u Kijevu te odluka ukrajinskog parlamenta o ukidanju zakona o regionalnom statusu jezika, kojim se ruskom jeziku oduzeo status službenog jezika u regijama u kojima je bio materinski za više od 10% stanovništva.⁴⁹ Rusija je u toj odluci vidjela povredu ljudskih prava. Vladimir Putin je u razgovorima koje je vodio sa Obamom i Angelom Merkel jasno izjavio kako je spreman učiniti sve kako bi zaštitio rusko stanovništvo i državljane.

Ono što se Rusiji nije nimalo svidjelo bila je nova ukrajinska vlast koja je smijenila Viktora Janukoviča kojeg je ruska vlast smatrala jedinim legitimnim predsjednikom. Kada je on u pismu zamolio Rusiju za pomoć kako bi zaštitio građane Ukrajine, Rusija ni u kojem pogledu nije oklijevala.

Iako je u određenom trenutku dopuštenje za upotrebu sile oduzeto, i dalje se mogu naći elementi koji rusku intervenciju u Ukrajini opravdavaju kao „pravedni rat“. Rusija je oduvijek naglašavala kako joj je cilj bio zaštititi stanovnike od ultranacionalista, nasljednika nacista i antisemita.⁵⁰ Radilo se o očuvanju nevinih života što je u tom pogledu opravdalo rusko uplitanje u Ukrajini kao pravednu nakanu. Rusija je prema dostupnim navodima krenula u „pravedni rat“ protiv Ukrajine, a za to je imala poziv od legitimne vlasti u Ukrajini – predsjednika Viktora Janukoviča.

Nakon intervencije u Ukrajini, brojni su europski i američki mediji opisivali Vladimira Putina kao vođu koji je vodio politiku nalik Hitlerovoj. Jedan od najpoznatijih američkih časopisa „The Economist“ javno je ismijao Aleksandra Dugina koji je izjavio kako je: „Majdanska revolucija“ rezultat američke urote, kojoj je cilj uvlačenje Ukrajine u Europsku uniju i NATO, te da SAD, nakon neuspjeha koji je u tome doživio, sada nastoji izazvati nasilne sukobe ne bi li imao opravdanje za postavljanje NATO-ovih vojnih baza u Ukrajini.“⁵¹

⁴⁹ Ibidem

⁵⁰ Ibidem

⁵¹ Ibidem

5.3. UKRAJINA NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

Nakon Drugog svjetskog rata Ukrajinu su čekale godine obnove. Postojala je Komunistička Partija Ukrajine na čijem je čelu prvo bio Nikita Hruščov. Nakon njegovog odlaska to je mjesto preuzeo Leonid Melnikov koji je ubrzo bio razriješen dužnosti jer se smatralo kako pokušava provoditi rusifikaciju. Taj je položaj potom pripao Alekseju Kiričenku koji je podrijetlom bio Ukrajinac. 1954. godine Krim je pripao Ukrajini, a prije toga je bio dio Rusije.

Započelo je doba smanjenja terora, politički su zatvorenici bili pušteni na slobodu. Javno se govorilo o povijesnim temama te su se krenuli tiskati i ukrajinski časopisi. No sve to nije dugo potrajalo jer je rusifikacija ponovno stupila na snagu. Pomoću obrazovne reforme iz 1959. godine ograničila se nastava na ukrajinskom jeziku, a godine 1961. novi stranački program naglasio je važnost ruskog jezika za integraciju sovjetskih naroda i sve manje značenje granica između sovjetskih republika.⁵²

Ukrajinska je politika doživjela preokret kada je Komunistička partija dobila novog vođu. Rusifikacija je bila vrlo snažna i nisu dobro prolazili oni koji su joj se protivili.

Za Ukrajinu su od velike važnosti bili crna metalurgija i ugljenokopa čija se industrijska proizvodnja našla u problemima.⁵³ Isto se dogodilo i sa granom poljoprivrede koja je pretrpjela niz negativnih učinaka.

Godine 1985. na čelo sovjetske Komunističke partije došao je Mihail Gorbačov koji je 1987. godine potaknuo restrukturiranje gospodarskog i političkog sustava i reforme radi oslobođenja kulture od političke stege i radi veće slobode tiska čime je započet preporod u Ukrajini.⁵⁴

Nova otkrića o razmjerima katastrofe u Černobilu i zataškavanju nemara i nesposobnosti nadležnih da upravljaju tom katastrofom, kao i otkrića o drugim katastrofama i uništavanju okoliša u Ukrajini, potaknuli su razvoj ekološkog pokreta. Donbas, kao najvažnije industrijsko područje u Ukrajini, bio je regija u kojoj su se počele formirati političke organizacije industrijskih radnika. Ukrajinska helsinška unija bila je osnovana od strane političkih zatvorenika koji su prethodno bili članovi helsinške

⁵² Lovrić, A. (2021). RUSKO-UKRAJINSKI ODNOSI: OD SUŽIVOTA U TOTALITARIZMU DO RATA. *Polemos*, XXIV (49), 67-86. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/295504> (pristupljeno:17.9.2023)

⁵³ Ibidem

⁵⁴ Ibidem

grupe te je predstavljala prvu važniju političku organizaciju čiji su ciljevi bili suverena Ukrajina u kojoj će se poštovati nacionalna i ljudska prava, kao i transformacija SSSR-a u konfederaciju.⁵⁵

Ukrajina je svoju neovisnost proglasila u kolovozu 1991. godine nakon održanih parlamentarnih izbora. Krajem 1991. godine održani su bili i predsjednički izbori na kojima je pobjedu odnio Leonid Kravčuk. U isto je vrijeme na sastanku Ukrajine, Bjelorusije i Rusije donesena odluka o raspadu Sovjetskog Saveza, a formirana je Zajednica neovisnih država.

5.3.1. Ukrajina nakon raspada Sovjetskog Saveza

Ukrajina je u vrijeme poslije raspada SSSR-a odavala najviše nade za razvoj gospodarstva. Iako je težila eurointegraciji, njezina gospodarska situacija nije bila u skladu sa željenim. Sa društvene i političke strane nije bila nimalo blizu europskim zemljama.

Započelo je reguliranje državnog ustroja i jačanje neovisnosti, a usto je Ukrajina nastojala imati kvalitetne odnose sa okolnim državama. Ukrajina je sebe prozvala europskom državom te je činjenica kako je imala vanjsku politiku nalik zapadnoj.

Mnoga su neriješena pitanja između Rusije i Ukrajine izašla na površinu što je zahtijevalo uređenje odnosa između dviju država. Što se tiče Zajednice neovisnih država, Rusija ju je smatrala važnom jer je predstavljala regionalno integrirane države, dok je za Ukrajinu predstavljala ugrozu za vlastiti suverenitet.

Nakon globalno poznate katastrofe u Černobilu, Ukrajinom se proširila odbojnost prema nuklearnom oružju. Ukrajinski vođe složili su se oko odluke da se država oslobodi od nuklearnog oružja te je započeta akcija prebacivanja istog u Rusiju što je zabrinulo kako Ukrajinu tako i Zapad. Kada su Ukrajinski vođe malo promislili došli su do zaključka kako su nuklearno oružje predali mogućem budućem neprijatelju.

Neriješena pitanja u vezi Krima kao i problemi vezani uz Crnomorsku flotu bili su prepreka na uspostavljanju mira. Na Krimu su oduvijek prevladavali Rusi, a 1991.

⁵⁵ Ibidem

godine postao je autonomna republika. Vrlo brzo nakon toga širom Krima počela se javljati želja i za većom autonomijom i za pripajanjem Rusiji.

Neriješeno pitanje oko Crnomorske flote i Sevastopolja posebno je brinulo obje strane. Isprva su Crnomorskom flotom upravljali zajedno pa se nakon tri godine ista podijelila. Rusija je dobila većinu flote i pravo na korištenje infrastrukture u Sevastopolju na dvadeset godina uz novčanu naknadu. Ukrajina i Rusija potpisale su Ugovor o prijateljstvu, suradnji i partnerstvu, koji je priznao ukrajinski teritorijalni suverenitet i postojeće granice (uključujući Krim) i regulirao odnose do određenog stupnja.⁵⁶

1994. godine održani su drugi predsjednički izbori na kojima je za predsjednika izglasan Leonid Kučma. On je zagovarao poboljšanje odnosa sa Rusijom, iako za vrijeme svoga mandata nije ozbiljno poradio na tome.

1994. godine Ukrajina se pridružila vojnoj suradnji sa NATO-m, te godinu dana nakon Vijeću Europe.

Sa makroekonomskog gledišta postigla je stabilizaciju 1996. godine kada je uvela vlastitu valutu grivnju. Iako je gospodarstvo Ukrajine osjetilo negativne posljedice gospodarske krize u Rusiji, već početkom 21. stoljeća ukrajinska je ekonomija doživjela rast. Kučma je pobijedio i na izborima 1999.godine i za vrijeme njegovog drugog mandata događali su se značajniji okršaji između desnice i ljevice.

Nestabilni odnosi između Rusije i Ukrajine zapravo su bili shvatljivi jer je neovisnost Ukrajine sa sobom donijela velike promjene.

5.4. ESKALACIJA RUSKO-UKRAJINSKOG SUKOBA

Rusko-ukrajinski rat zahuktao se 24. veljače 2022. godine kada su, kako službeni podaci zapadnih medija tvrde, Rusi izvršili invaziju na Ukrajinu. Tenzije između Rusije i Ukrajine rasle su sve do ruske invazije. Sa ruske strane stizale su optužbe kako SAD i NATO nisu poštivali danu riječ kako neće postavljati svoje baze na teritorij bivšeg Sovjetskog saveza. Sa druge strane, predvodnici NATO-a izjavili su kako su spremni pregovarati sa Rusijom, no kako neće odustati od pridruživanja novih članica svome paktu. Nije nepoznato kako su članice NATO-a Ukrajini pružile vojnu pomoć vrijednu

⁵⁶ Ibidem

milijarde dolara, a usto su obučavale Ukrajinske postrojbe vojnim vježbama i operacijama.⁵⁷

Iako su isprva američko-ukrajinski odnosi bili zaista loši, kako je vrijeme prolazilo ti su se odnosi poboljšali i danas su veoma snažni. Sjedinjene Američke Države bile su glavni pružatelj pomoći Ukrajini te su poticale preobrazbu Ukrajine u demokratsku državu. Vladimir Putin u svom je govoru 21. veljače 2022. godine naveo priličan broj razloga za vojnu operaciju nad Ukrajinom. Tri dana kasnije, predsjednik Ukrajine, Volodimir Zelenski izjavio je kako Ukrajina teži miru, no kako ne preže od samoobrane. Istoga je dana predsjednik Putin obznanio početak vojne operacije. Vrlo je brzo bilo moguće čuti eksplozije u gradovima širom Ukrajine.

Predstavnici država širom svijeta strogo su osudili napad Rusije na Ukrajinu i zarekli se na uvođenje rigoroznih sankcija Rusiji. Ruske oružane snage pojačale su napade na ukrajinske gradove u ožujku 2022. godine, a pregovori Moskve i Kijeva dali su naslutiti da Ukrajina neće prihvatiti ruske ultimatumе.⁵⁸

Usljedila je povećana vojna pomoć Ukrajini od strane Sjedinjenih Američkih Država i ostalih zemalja saveznica, dok im je infrastruktura svakim danom bila sve ranjivija. Krajem ljeta 2022. godine, Vladimir Putin svima je dao do znanja kako su sankcije nametnute Rusiji zapravo ugroza za cijeli svijet te da sve poduzete sankcije više štete Europi nego Rusiji.

5.4.1. Sankcije

Nakon napada Rusije na Ukrajinu brojne su države uvele sankcije za Rusiju, a Ukrajini su pružile pomoć u vojnom i ekonomskom obliku. Mediji su taj sukob nazivali neopravdanom agresijom Rusije. Brojna su poduzeća napustila svoja sjedišta u Rusiji ili su regulirala svoje poslovanje u toj zemlji. Predstavnici Europske Unije neprestano su zahtijevali od Rusije prekid vojnih operacija i povlačenje ruskih oružanih snaga sa teritorija Ukrajine.

⁵⁷ Ibidem

⁵⁸ Ibidem

Kao odgovor na ničim izazvanu i neopravdanu vojnu agresiju Vladimira Putina na Ukrajinu EU je uveo dosad nezabilježene sankcije kojima je cilj:

- onemogućiti ruskom vodstvu da financira rat
- ruskoj političkoj eliti nametnuti jasnu gospodarsku i političku cijenu koju će morati platiti
- oslabiti rusku gospodarsku bazu.⁵⁹

Ursula von der Leyen, predsjednica Europske komisije, izjavila je: „Naše sankcije drastično potkopavaju gospodarsku bazu Rusije i smanjuju izgleda za njezinu modernizaciju. Nastavit ćemo vršiti pritisak na Rusiju i na one koji je podupiru na bojištu. Nastavit ćemo sankcionirati Putinove ortake te ćemo kažnjavati one koji pomažu Rusiji da zaobilazi sankcije i obnavlja svoje zalihe oružja.“⁶⁰

Ekonomске, trgovinske i financijske sankcije koje je Europska Unija nametnula Rusiji vežu se uz nezakonitu aneksiju Krima i Sevastopolja te narušavanje ukrajinske stabilnosti. Početkom 2022. godine sukob Rusije i Ukrajine je eskalirao te je EU smjesta zaoštrio restriktivne mjere. Cilj sankcija, kao što je prethodno bilo navedeno, bio je slabljenje Rusije.

Ekonomске sankcije odnosile su se i još uvijek se odnose na razmjenu sa Rusijom u određenim gospodarskim sektorima, a neke od mjera su:

- zabrana trgovine oružjem
- zabrana javnog financiranja ili financijske pomoći za trgovinu ili ulaganja u Rusiju
- zabrana ulaganja i doprinosa projektima koje sufinancira Ruski fond za izravna ulaganja
- zabrana izvoza robe s dvojnog namjenom kao i predmeta napredne tehnologije koji mogu pridonijeti obrambenim i sigurnosnim sposobnostima Rusije
- zabrana izvoza kvantnog računalstva, naprednih poluvodiča, osjetljivih strojeva, prijevoza i kemikalija
- zabrana emitiranja u EU određenim ruskim državnim medijima

⁵⁹Službene internetske stranice Europske unije; „Sankcije EU-a protiv Rusije nakon invazije na Ukrajinu“ [website] https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_hr (pristupljeno: 17.9.2023)

⁶⁰ Ibidem

- zabrana izvoza robe za uporabu u naftnoj industriji
- zabrana novih ulaganja u energetske sektor
- zabrana određenih operacija u sektoru zrakoplovstva
- zabrana ruskim teretnim operaterima
- zabrana pristupa lukama i predvodnicama EU
- zabrana izvoza robe za pomorsku plovidbu
- zabrana izvoza luksuzne robe
- zabrana uvoza ugljena
- zabrana uvoza željeza i čelika
- zabrana uvoza cementa, proizvoda od gume, drva, alkoholnih pića, likera, vrhunskih morskih plodova
- zabrana uvoza morske sirove nafte i pružanja usluga prijevoza nafte
- zabrana uvoza zlata
- zabrana izvoza robe koja pridonosi jačanju ruskih industrijskih kapaciteta
- zabrana financiranja ruske vlade i središnje banke, kao i zabrana svih onih transakcija povezanih s upravljanjem rezervama i imovinom središnje banke
- zabrane niza financijskih interakcija, usluga financijskog rejtinga i transakcija s Rusijom, kao i zabrana izdavanja novčanica i prodaje vrijednosnih papira
- odvajanje određenih ruskih banaka od SWIFT sustava za razmjenu poruka
- zabrana pružanja kripto usluga visoke vrijednosti i usluga povjerenja
- potpuno isključivanje Rusije iz javnih ugovora i europskog novca
- zabrana davanja trustova
- zabrana primanja depozita⁶¹

Iz spomenutih je mjera moguće zaključiti kako su EU i SAD na sve moguće načine pokušali destabilizirati Rusiju. Rusija je očito bila spremna na sve poteze Zapada oslonivši se na vlastitu proizvodnju i preusmjerivši se na nova tržišta zemalja BRICSA (Brazil, Indija, Kina, JAR).

⁶¹ Ibidem

6. UTJECAJ VELIKIH SILA NA GLOBALNI POREDAK

Od kraja Drugog svjetskog rata pa sve do danas SAD je, kao najmoćnija država na svijetu, velikim dijelom tvorila svjetski ekonomski poredak. U SAD-u je vojni proračun još uvijek daleko najveći u svijetu. Samo 2022. godine iznosio je enormnih 858 milijardi dolara.⁶²

Mnogi smatraju kako je rat u Ukrajini zapravo sukob SAD-a i Rusije, te je Ukrajina zajedno sa Europom na tapeti negativnih posljedica.

6.1. SAD I GLOBALNA MONETARNA POLITIKA

Vrlo bitna sirovina za cijeli svijet, a posebice za SAD je nafta. Postoje dvije vrste kojima se trguje na tržištu: WTI sirova nafta, koja se koristi kao referentna vrijednost za određivanje cijena naftnih derivata u SAD-u (Teksas, Luizijana i Sjeverna Dakota), i sirova nafta Brent, koja se koristi kao referentna vrijednost za određivanje cijena u Europi, Africi i Aziji.⁶³ Cijena sirove nafte uvijek se iskazuje u američkim dolarima. Petrodolari su američki dolari koji se zarađuju prodajom naftnih derivata. Oni obuhvaćaju sav prihod od izvoza sirove nafte i izraženi su u dolarima jer je SAD najveća svjetska ekonomija i uvoznik robe.⁶⁴ Petrodolari ne predstavljaju valutu, oni su isključivo zarađeni novac od izvoza nafte.

Richard Nixon, predsjednik SAD-a u razdoblju od 1969. do 1974. godine, odvojio je dolar od zlata i od tada je uz naftu vezan isključivo američki dolar. Prije te velike odluke, svijetom je vladao Bretton Woods sustav koji je označavao sustav monetarnog upravljanja kreiranog za upravljanje deviznim tečajevima stranih valuta.⁶⁵

Određene zemlje koje su izvozile naftu imale su popriličan višak američkih dolara zbog čega je Nixon, kako bi onemogućio da te zemlje unovče taj novac za zlato i na taj način

⁶² Večernji list, „Američki Zastupnički dom uvjerljivo odobrio rekordni vojni proračun“ [website] <https://www.vecernji.hr/vijesti/americki-zastupnicki-dom-uvjerljivo-odobrio-rekordni-vojni-proracun-1640323> (pristupljeno: 17.9.2023)

⁶³ Fortrade; „Zašto se naftom trguje samo u američkim dolarima — razumijevanje petrodolara“ [website] <https://www.fortrade.com/hr/a/answers/trgovanje-dionicama/zasto-se-naftom-trguje-samo-u-americkim-dolarima-razumijevanje-petrodolara/> (pristupljeno: 17.9.2023)

⁶⁴ Ibidem

⁶⁵ Ibidem

poljuljaju ekonomiju SAD-a, vrijednost nafte odlučio iskazivati u dolarima, umjesto u zlatu. Ostale su zemlje bile primorane na kupovanje dolara kako bi mogle kupiti naftu čime je ta valuta postala usko povezana sa globalno korištenom sirovinom.

Kako je već spomenuto, nakon Drugog svjetskog rata polako se krenuo oformljavati novi svjetski poredak gdje su se najjače sile borile za svoja interesna područja. Gledajući unazad, veliki je broj ratova u prošlosti povezan sa SAD-om. Primjer Saddama Husseina i Iraka istiniti je prikaz američke upletenosti u državna zbivanja. Režim sada pokojnog predsjednika Husseina uništen je za vrijeme invazije SAD-a u Iraku. Iako je Saddam Hussein bio optužen za brojne zločine i posjedovanje oružja za masovno uništenje, smatra se kako je invazija SAD-a imala dublje skrivene namjere. Dvesti Saddama Husseina do vješala nije bila laka stvar bez sudjelovanja nekoliko stranih zemalja i domaćih aktera, prema riječima dr. Saleha al-Alawija, profesora političke povijesti na Univerzitetu Al-Mustansiriya, koji razloge za to pronalazi u stresnim okolnostima unutar i van zemlje.⁶⁶ Al-Alawi je skrenuo pažnju na jedan od američkih trikova kojim je zavarana politička klasa na koju je prividno vršen pritisak da se Saddam Hussein izvuče iz zatvora. Međutim, skrivena namjera im je bila potaknuti ih na hitno izvršenje egzekucije, što im je i uspelo, a svi političari su upali u ovu zamku.⁶⁷ Vidljivo je kako je u ovom slučaju posredovanje SAD-a od velikog značaja jer ne samo da je uz pomoć političke opozicije svrgnuo tadašnji režim, već je od toga imao iznimne koristi jer je Irak bogat naftom.

Drugi primjer je svakako Libija, koja je za vrijeme Gadafija bila veoma uređena država. Gadafi je svom narodu omogućio brojne benefite kao što su besplatno obrazovanje i besplatno zdravstveno osiguranje. Za vrijeme njegove vladavine nisu postojale kamate za kredite niti plaćanje računa za struju, a gorivo i kruh bili su nevjerovatno jeftini. Davale su se novčane potpore mladim bračnim parovima, a bolesnicima se omogućilo pokrivanje troškova liječenja. „Zapadne sile počinile su veliku grešku pomažući u svrgavanju libijskog lidera Muamera Gadafija u operaciji promjene režima 2011. godine.“⁶⁸ To su bile riječi talijanskog ministra vanjskih poslova i ujedno zamjenika

⁶⁶ Aljazeera; „Zašto je Saddam Hussein smaknut za Kurban-bajram“ [website]
<https://balkans.aljazeera.net/news/2020/12/31/godisnjica-pogubljenja-saddama-husseina>
(pristupljeno:18.9.2023)

⁶⁷ Ibidem

⁶⁸ Portal Logično; „Ubistvo Gadafija bila je ‘ozbiljna greška’“ [website]
<https://www.logicno.com/politika/ubistvo-gadafija-bila-je-ozbiljna-greska.html> (pristupljeno: 18.9.2023)

premijera Antonia Tajana koji je dodao kako je Gadafi koji je bio smijenjen i ubijen svakako bio bolji od onih koji su došli nakon njega. Njegova je smrt bila glavni pokretač sukoba i nemira u Libiji. Iako su Washington i njegovi saveznici opisali misiju kao "humanitarni" napor da se okončaju vladini napadi na civile, istraga koju je sproveo Donji dom Ujedinjenog Kraljevstva kasnije je otkrila da je "prijetnja civilima bila prenaplašena" i da su zapadne sile ignorirale "značajan Islamistički element" među anti-Gadafijevim militantima.⁶⁹

Godinama nakon svrgavanja režima, Libija je i dalje podijeljena između nekoliko vlada, u ekonomskom rasulu, a terorizam je jači nego ikad.

Gadafi je, nažalost, bio zaista sramotno pogubljen, a SAD je svemu tome dao blagoslov za kraj. Istaknuti pravni stručnjak dr. Nikola Visković izjavio je: "Posve je degutantno da su zapadne sile s NATO-om, bez ikakvih osuda svjetskih medija i svjetske politike, grubo izigrale odluku Vijeća sigurnosti UN-a, koja ih je ovlastila samo da zaštite civilno stanovništvo od represalija u pobuni protiv Gadafijeva režima. To je bio mandat, i taj mandat je izigran, jer je NATO prešao na pobunjeničku stranu građansko-plemenskog rata i onda kad prijetnje civilima više nije bilo, i štoviše, kad su pobunjenici napadom na Sirte i sami postali prijetnja stanovništvu toga grada, koji pripada Gadafijevu plemenu."⁷⁰ Pobunjenici su uz pomoć SAD-a pobijedili, a Libija se do danas nije vratila u stanje u kakvom je bila za vrijeme Gadafija koji je libijskom narodu omogućio bolji život.

Kako bi se dobila šira slika o rasprostranjenosti američkog utjecaja, spomenuti će se NATO baze u Njemačkoj i Japanu. Podatak iz 2009. godine govori kako je u Njemačkoj zabilježena 81 američka baza, a u Japanu njih 37.⁷¹ Postavlja se pitanje jesu li te zemlje uistinu slobodne? NATO je postavljanje brojnih baza širom svijeta pravdao kao vođenje borbe protiv terorizma i očuvanje sigurnosti civila u čijim su državama imali baze.

Sa druge strane, SAD je putem baza u inozemstvu počeo provoditi strategiju sputavanja utjecaja Ruske Federacije, Kine i nekih drugih država.⁷² Nadalje se može

⁶⁹ Ibidem

⁷⁰ Ibidem

⁷¹ Kinder, I. (2013). KONTINUITET I PROMJENE U KORIŠTENJU VOJNIH BAZA U INOZEMSTVU. *Polemos*, XVI (32), 67-89. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/118733> (pristupljeno: 18.9.2023)

⁷² Ibidem

zaključiti zašto se Vladimir Putin odlučio na vojnu operaciju u Ukrajini. Zato što je, kako on to sam kaže, NATO prekršio obećanje o širenju svojih baza.

6.1.1. Uništenje ruskog cjevovoda

Seymour Hersh američki je novinar čiji se rad najviše usredotočuje na vladu SAD-a i njezin utjecaj u svijetu.⁷³ Seymour je zahvaljujući svom predanom istraživanju bio nagrađen najprestižnijom Pulitzerovom nagradom.

Bio je među prvima koji je izvijestio o uništenju ruskih cjevovoda izjavivši kako su ronionci američke mornarice uništili cjevovode eksplozivom po nalogu predsjednika Joea Bidena. Naravno, SAD je te tvrdnje porekao.

Eksplozije Sjevernog toka također su rezultirale najgorim ispuštanjem metana u povijesti čovječanstva, s procjenama koje se kreću od 100.000 do 400.000 tona metana ispuštenog u atmosferu.⁷⁴ U listopadu 2022. godine Rusija je potvrdila da je cijev B plinovoda Sjeverni tok 2 izbjegla uništenje i ponudila nastavak isporuke plina Europi. Isporuke plina prestale su u rujnu 2022. godine nakon uništenja triju cjevovoda i sankcija povezanih s ruskom invazijom na Ukrajinu.

Ovaj se čin smatra velikim terorističkim napadom, makar još uvijek nema sigurnih dokaza tko je to učinio. No u jednom je intervjuu predsjednik SAD-a Joe Biden izjavio: "Ako Rusija izvrši invaziju - što znači ako tenkovi ili trupe prijeđu granicu Ukrajine - tada više neće biti Sjevernog toka 2. Mi ćemo tome stati na kraj."⁷⁵ Slučajnost ili ne, ova izjava povezuje SAD sa događajem u Baltičkom moru, a još veću sumnju budi činjenica kako Njemačka nije poduzela potrebne napore kojima bi istražila nesretni događaj.

Sa ekonomske strane gledano, opstanak Nordstreama i Nordstream 2 cjevovoda čine Europu ovisnijom o ruskom plinu što slabi utjecaj američkog LNG-a i nafte, a samim time slabi i petrodolar.

⁷³ Wallenfeldt, J. (2023, April 4). Seymour Hersh. Encyclopedia Britannica.

<https://www.britannica.com/biography/Seymour-Hersh> (pristupljeno: 19.9.2023)

⁷⁴ Wikipedia contributors. (2023, September 18). Nord Stream 2. In Wikipedia, The Free Encyclopedia. [website] https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nord_Stream_2&oldid=1175892631 (pristupljeno: 19.9.2023)

⁷⁵ You Tube; „Biden says he'll shut down Nord Stream 2 pipeline if Russia further invades Ukraine“ [website] <https://www.youtube.com/shorts/FVbEoZXhCrM> (pristupljeno: 19.9.2023)

Za vrijeme sukoba između Rusije i Ukrajine cijene energenata su naglo porasle. Kao što je u radu već spomenuto, sedamdesetih godina 20.-og stoljeća proizvođači nafte odlučili su kao valutu za prodaju i kupovinu nafte rabiti dolar zbog čega je isti postao rezervna svjetska valuta. Otkako Rusija traži da joj se za naftu i pšenicu plaća u rubljama, rubalj je postao jedna od najstabilnijih valuta. Slična se stvar događa i s kineskim juanom. Geopolitički, Rusija posreduje u dogovoru između Turske i Sirije, dok je Kina uspjela uspostaviti dogovor između Irana i Saudijske Arabije.⁷⁶ Ovi podaci najavljuju razdoblje nestabilnosti i raspada monopolarnog svijeta koji je počivao na petrodolaru.⁷⁷ Uništenje ruskih cjevovoda moguće je povezati sa željom za prevlašću nad svjetskom potražnjom energenata.

6.2. GOSPODARSKI DIV

Najveću gospodarsku prijetnju SAD-u ne predstavlja Rusija, već Kina koja se rapidno razvija. Brojni su faktori sukoba između SAD-a i Kine, stoga će se u nastavku spomenuti oni najvažniji.

„Posjedujemo oko 50% svjetskoga bogatstva, no samo 6,3% svjetskoga stanovništva... Takav položaj nameće zavist i srdžbu drugih. Naša glavna buduća zadaća jest – osmisliti ustroj odnosa kojim bismo zadržali takvu nejednakost. Da bismo u tome uspjeli, moramo se odreći sentimentalnosti i sanjarenja; i usredotočiti pozornost na vlastite nacionalne ciljeve... Trebat ćemo prestati govoriti o nejasnim i... nestvarnim ciljevima poput ljudskih prava, poboljšanja životnih uvjeta i demokratizaciji. Bliži se dan kada ćemo morati upotrijebiti i otvorene koncepte moći. Ako nas tada ne budu ograničavale idealističke krilatice, tim bolje.“⁷⁸ riječi su Georgea F. Kennana kojom F. William Engdahl opisuje vanjsku politiku SAD-a.

Uvođenjem socijalističke tržišne ekonomije Kina je započela svoj ekonomski rast te je iz relativno siromašne zemlje sedamdesetih godina doživjela transformaciju u veliku

⁷⁶ B. Ristić; „Nestanak petrodolara mogao bi biti rješenje današnje krize“; Narod.hr; [website] <https://narod.hr/svijet/ristic-nestanak-petrodolara-mogao-bi-bit-rjesenje-danasnje-krize> (pristupljeno: 20.9.2023)

⁷⁷ Ibidem

⁷⁸ Engdahl, W. F. (2014), *Uništite Kinu; što Washington čini da ograniči utjecaj Kine u svijetu*, Profil knjiga d.o.o., Zagreb

gospodarsku silu. Takav je napredak poprilično zabrinuo Sjedinjene Američke Države koje su započele sa svojom politikom oslabljenja Kine. Odlukom Američke vlade zadat je prvi udarac kineskom gospodarstvu: proces revalorizacije kineske valute - renminbija. Ono što Kinu čini krhkom jesu kupljene velike količine kratkoročnih američkih državnih obveznica, a iznos kineskog udjela u američkom državnom dugu doseže čak 2 bilijuna američkih dolara.⁷⁹ Samim padom dolara, Kina bi zadobila udarac, a upravo su nju američki političari lažno prozvali „valutnim manipulatorom“.

Osim oko vrijednosti valute, događali su se i sporovi oko nafte i njenog uvoza. Nakon pronalaska nafte u Darfuru te brojnih kineskih inicijativa, SAD je postao svjestan opasnosti. Kina je afričkim zemljama u zamjenu za naftu pružala puno povoljnije uvjete od SAD-a koji je i ovoga puta imao načine rješavanja tog „problema“. Financiranjem civilnog rata na jugu Sudana, organiziranjem operacije „darfurskog genocida“ te potom kriveći drugoga, SAD je imao izliku za postavljanje NATO baza u spomenutim područjima kojima bi vršio kontrolu nad kineskim naftnim potencijalima.

Osim kontroliranja resursa i sirovina, kreirali su novu vrstu oružja kojom su htjeli ograničiti utjecaj Kine, a danas ga rabe na globalnoj razini. Vođenjem zdravstvenih ratova može se kontrolirati velika masa ljudi na vrlo učinkovit način. Zapadnjačka medicina kao oružje moćničkoj eliti pruža mogućnost kontrole nad ljudima na svijetu. Spomenuto se također odnosi na pokušaj SAD-a da na dodatan način upravlja svjetskom populacijom. Brojni su se skandali odvijali u Kini na samom početku 21. st. , naravno sa blagoslovom američkih farmaceutskih kompanija. Djeca su nakon primitka cjepiva postajala bolesna ili paralizirana, a mnogi su ljudi umrli. Vidljivo je kako se SAD i u ovom slučaju vodio isključivo interesima, i na tom putu godinama unazad u potpunosti izgubio ljudskost.

⁷⁹ Ibidem

7. ZAKLJUČAK

„Ima istina, koje nisu za sve ljude, niti za sva vremena.“

U stvarnom je svijetu vrlo teško doći do istine. Postavlja se pitanje koliko su povijesne informacije koje su nam dostupne točne?

U prošlosti je zaista bilo mnogo ratova što postavlja izazov pronalaska točnih podataka. Svaki sukob ima dvije ili više strana, stoga je teško ukomponirati situacije u pojedinim zemljama kako bismo uspjeli stvoriti vjerodostojni slijed događaja i uzroka istih.

Njemačka je nakon Prvog svjetskog rata u velikoj mjeri ovisila o Sjedinjenim Američkim Državama, a kada je nastupila kriza sa Wall Streeta, Njemačka je postala svjesna koliko je oslonac u koji se pouzdala zapravo bio labav. Dolaskom Hitlera na vlast, Njemačka je ekonomija procvjetala osiguravši svakom Nijemcu posao. Na kraju je izgubila rat, a ono što je uslijedilo bila je podjela Njemačke na Istočnu i Zapadnu.

Japan je započeo svoju modernizaciju još u 19. stoljeću. Iako je u Japanu dugo godina vladao feudalizam, ono što je iz njega proizašlo bila je mješavina tradicionalnih vrijednosti i modernizacijskih načela. Japan je ulaskom u Drugi svjetski rat započeo sa ekspanzionističkom politikom. Isprva su brojni uspjesi davali nadu za pobjedu u japanskom pohodu, no ti uspjesi nisu imali uporište u dovoljno snažnoj ekonomiji što je na kraju, pogurano globalnom krizom iz 1929. godine, slomilo Japansko Carstvo.

Posljednje spomenuti, sukob Rusije i Ukrajine koji je i dalje u tijeku veoma je opasan za cijeli svijet. Mogućnost eskalacije vrlo je visoka. Ukrajina ima potporu i prima vojnu pomoć od članica NATO-a. Što moćnija oružja opskrbljuju Ukrajinu, to je veća mogućnost da Rusija na to odgovori napadom na neku od članica NATO-a.

SAD je godinama bila najjača svjetska sila, no činjenice pokazuju kako tome možda dolazi kraj. Pojačano tiskanje dolara sa ciljem pokrivanja sve većih državnih budžeta te paketi pomoći za Ukrajinu samo su neki od razloga pada vrijednosti američkog dolara. Američki državni dug nikad nije bio veći, do čega je, između ostalog, došlo zbog svih spomenutih i nespomenutih sukoba u kojima je SAD sudjelovao ili pokrenuo. Trenutno nema naznaka da će se taj državni dug ikad riješiti.

Zemlje BRICSA stvaraju jednu grupu zemalja sa čvrstom ekonomijom, snažnom vojnom pozadinom i vlastitom svjetskom valutom. U zemlje BRICSA spada polovica svjetskog stanovništva što je prikaz njihove veličine i potencijala.

Rat je, možemo zaključiti, vrlo negativna pojava koja ne donosi dobro običnom čovjeku. Proizvodnja se preusmjerava isključivo na potrebe vojske što dovodi do iscrpljivanja resursa, kako financijskih tako i prirodnih. Nedužni ljudi stradavaju, a preostalo stanovništvo trpi porast stope inflacije koji narušava standard života. Države koje nisu u mogućnosti same financirati rat, ovise o pozajmljivanjima te samim time ulaze u javni dug koji ih čini podanicima tuđih ekonomskih interesa, nerijetko na vlastitu štetu. Geopolitičke igre, grabljenje tuđih resursa, namjerne destabilizacije drugih vlada samo su neki od motiva koji uzrokuju ratove. Multipolarni svijet sa zdravim financijskim i političkim sistemima, međusobnim poštovanjem i fokusom na win-win suradnji jedan je od mogućih puteva ka izlasku iz ciklusa globalnih ekonomskih i vojnih sukoba.

LITERATURA

Knjige:

- Berend, I. T. (2010), *Ekonomska povijest Europe Dvadesetog stoljeća*, MATE D.O.O., Zagreb
- Aly, Götz (2012), *Hitlerova socijalna država*, Fraktura
- Engdahl, W. F. (2014), *Uništite Kinu; Što Washington čini da ograniči utjecaj Kine u svijetu*, Profil knjiga d.o.o., Zagreb

Znanstveni članci:

- Marović, D. (2016). 'EKONOMSKA POLITIKA NJEMAČKE U DRUGOM SVJETSKOM RATU : završni rad', Završni rad, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, [website] <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:192229>
- Bubanj, B. (1999). Ulazak Japana u II. svjetski rat - ideologija i ekonomija. *Polemos*, II (3-4), 207-217. [website] <https://hrcak.srce.hr/2880>
- Sabina, Đ. (2015). Pravedni rat – osvrt na staru doktrinu u suvremeno doba i slučaj ruske intervencije u Ukrajini 2014. godine. *Zagrebačka pravna revija*, 4 (1), 65-90. [website] <https://hrcak.srce.hr/159391>
- Lovrić, A. (2021). RUSKO-UKRAJINSKI ODNOSI: OD SUŽIVOTA U TOTALITARIZMU DO RATA. *Polemos*, XXIV (49), 67-86. [website] <https://hrcak.srce.hr/295504>
- Kinder, I. (2013). KONTINUITET I PROMJENE U KORIŠTENJU VOJNIH BAZA U INOZEMSTVU. *Polemos*, XVI (32), 67-89. [website] <https://hrcak.srce.hr/118733>

Online izvori:

- Gelenčer, G., LIDER: Ratna ekonomija znači ukidanje tržišta (20. listopada 2022.) [website] <https://lidermedia.hr/ukratko/ratna-ekonomija-znaci-ukidanje-trzista-145752>

- Wikipedija - suradnici, "Protekcijonizam," Wikipedija, Slobodna enciklopedija, [website] <https://hr.wikipedia.org/wiki/Protekcijonizam>
- racioniranje. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. [website] <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51374>
- John C. Beyer; Stephen A. Schneider. "Forced Labour under Third Reich - Part 1"; [website] https://military-history.fandom.com/wiki/Forced_labour_under_German_rule_during_World_War_II#cite_note-BeyerSchneider-2
- Wikipedija – saradnici, „Stunde Null“, Wikipedija [website] https://sh.wikipedia.org/wiki/Stunde_Null
- Wikipedija - suradnici, "Revolucija Meiji," Wikipedija, Slobodna enciklopedija, [website] https://hr.wikipedia.org/wiki/Revolucija_Meiji
- Službene internetske stranice Europske unije; „Sankcije EU-a protiv Rusije nakon invazije na Ukrajinu“ [website] https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_hr
- Večernji list, „Američki Zastupnički dom uvjerljivo odobrio rekordni vojni proračun“ [website] <https://www.vecernji.hr/vijesti/americki-zastupnicki-dom-uvjerljivo-odobrio-rekordni-vojni-proracun-1640323>
- Fortrade; „Zašto se naftom trguje samo u američkim dolarima — razumijevanje petrodolara“ [website] <https://www.fortrade.com/hr/a/answers/trgovanje-dionicama/zasto-se-naftom-trguje-samo-u-americkim-dolarima-razumijevanje-petrodolara/>
- Aljazeera; „Zašto je Saddam Hussein smaknut za Kurban-bajram“ [website] <https://balkans.aljazeera.net/news/2020/12/31/godisnjica-pogubljenja-saddama-husseina>
- Portal Logično; „Ubistvo Gadafija bila je ‘ozbiljna greška’“ [website] <https://www.logicno.com/politika/ubistvo-gadafija-bila-je-ozbiljna-greska.html>
- Damir Pilić; Slobodna Dalmacija; (20. listopada 2021.) „Što je ostalo, Pukovniče? Deset je godina od ubojstva Gaddafija, s kojim je nestao i plan o jakoj, ujedinjenoj Africi. Ekonomski rast ‘crnog kontinenta’ nije bio po volji zapadnim silama...“ [website] <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/svijet/sto-je->

[ostalo-pukovnice-deset-je-godina-od-ubojstva-gaddafija-s-kojim-je-nestao-i-plan-o-jakoj-ujedinjenoj-africi-ekonomski-rast-crnog-kontinenta-nije-bio-povolji-zapadnim-silama-1136507](#)

- Wallenfeldt, J. (2023, April 4). Seymour Hersh. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Seymour-Hersh>
- Wikipedia contributors. (2023, September 18). Nord Stream 2. In Wikipedia, The Free Encyclopedia. [website] [https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nord Stream 2&oldid=1175892631](https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nord_Stream_2&oldid=1175892631)
- You Tube; „Biden says he'll shut down Nord Stream 2 pipeline if Russia further invades Ukraine“ [website] <https://www.youtube.com/shorts/FVbEoZXhCrM>
- Centar zlata; „Što je zlatni standard i zašto je napušten?“ [website] <https://www.centarzlata.com/zlatni-standard/>
- B. Ristić; „Nestanak petrodolara mogao bi biti rješenje današnje krize“; Narod.hr; [website] <https://narod.hr/svijet/ristic-nestanak-petrodolara-mogao-bi-bit-rjesenje-danasnje-krize>

SAŽETAK

EKONOMSKE POLITIKE ZA VRIJEME RATOVA

Devetnaesto stoljeće za Europu je bilo razdoblje ekonomskog napretka koji je najviše obilježila industrijska revolucija. Europa je tijekom dvadesetog stoljeća doživjela dva velika svjetska rata, a ekonomiju u to doba obilježio je prijelaz sa sustava laissez-faire na regulirane tržišne sustave. Njemačka je svojim napadom na Poljsku označila početak Drugog svjetskog rata. Japan se Drugom svjetskom ratu pridružio svojim napadima na Kinu i Pearl Harbor. Za Japan i Njemačku završetak Drugog svjetskog rata značio je poraz. Nakon Drugog svjetskog rata Europa više nije bila na vodećoj poziciji u svjetskom gospodarstvu. Tu su ulogu kasnije preuzele Sjedinjene Američke Države čija se industrijska proizvodnja naglo povećala. SAD su do danas najviše sredstava ulagali u vojnu industriju. Aktualni primjer sukoba Rusije i Ukrajine za vrijeme pisanja ovog rada još uvijek je u tijeku, a moguće je jedino pogađati kako će taj sukob završiti.

Ključne riječi: Europa, SAD, Rusko-Ukrajinski sukob, ekonomske politike, ratno gospodarstvo

SUMMARY

ECONOMIC POLICIES DURING WARS

The nineteenth century for Europe was a period of economic progress that was most marked by the industrial revolution. During the twentieth century, Europe experienced two major world wars, and the economy at that time was marked by a transition from the laissez-faire system to regulated market systems. Germany's attack on Poland marked the beginning of World War II. Japan joined World War II with its attacks on China and Pearl Harbor. For Japan and Germany, the end of World War II meant defeat. After the Second World War, Europe was no longer in a leading position in the world economy. This role was later taken over by the United States of America, whose industrial production increased sharply. To date, the USA has invested the most resources in the military industry. The current example of the conflict between Russia and Ukraine at the time of writing this paper is still ongoing, and it is only possible to guess how this conflict will end.

Keywords: Europe, USA, Russian-Ukrainian conflict, economic policies, war economy